

Zita királyné.

A KIRÁLYNÉ KÍSÉRETÉBEN

ANDRÁSSY GYULÁNÉ GRÓFNÉ
SOPRONTÓL TIHANYIG

II.

BOROVICZÉNY ALADARNÉ
AZ ENTENTE FOGSÁGÁBAN

PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK) NEMZETI KÖNYV-
KERESKEDÉS BIZOMÁNYA BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS U. 7.

*Az 1921 október havi király-
napokat őfelsége a magyar királyné
kíséretében töltöttük.*

*Ezen napok alatt irt feljegyzésein-
ket — bár nem a nyilvánosság szá-
mára készültek — az események
történelmi fontosságára való tekin-
tettel, sokak felkérésére, közzé-
tesszük.*

*GRÓF ANDRÁSSY GYULÁNÉ
BOROVICZÉNY ALADÁRNÉ*

I.

ANDRÁSSY GYULÁNÉ GRÓFNÉ SOPRONTÓL TIHANYIG

Dénesfa, október 15, szombat
Kedden, tizenegyedikén érkeztem ide
Dónesfára Ilonához (*Cziráhy* Józsefné
grófné), akinek pár nap előtt megszületett
a harmadik fla. Férjem nem jöhetett
velem, mert *Apponyi* képviselőként
Bécsbe kellett volna mennie, résztvenni
a népszövetségi tanácskozásokon. Azóta
kötizben jött tőle sürgöny, hogy lemondott
bécsi útjáról, de Dénesfára egyelőre még
nem jöhet, mert Pesten nagyban folynak
az egységes párt megalakítása körüli
tárgyalások. Ma telefonon is beszéltem
vele. Elmondta, hogy *Bethlen* és *Bánffy*

holnap érkeznek vissza Velencéből és Bethlent még be akarja várni.

Dénesfa, október 17, hétfő
Újra beszéltem Gyulával telefonon. Mondotta, hogy Bethlennel tárgyalt. Az egységes pártalakítás kérdése holnap fog eldőlni. Ő bízik a sikerben, bízik abban, hogy pártja nem fog szétszakadni.

Dénesfa, október 18, kedd
Józsi (*Cziráki* József gróf) uzsonnatájban megjött Szombathelyről. Tegnap délelőtt ment oda. Beszéli, hogy készülöben van valami. Neki az a benyomása, hogy a felkelők puccsot terveznek, Bécsset akarják bevenni. Vele, mint aki hivatalos minőségben van, nem beszélnek őszintén és ez nyugtalanítja. Még azt is elmondja titok leple alatt, hogy elterjedt hírek szerint Stíria és Tirol fegyverben állnak és velünk együtt be akarnak vonulni Bécsbe. A király visszatérését is újból rebesgetik. Józsi nyugtalansággal beszél erről és méltatlankodik afelett, hogy míg Pesten csak párttülekedésekről van szó,

itt úgy látszik nagy események vannak készülőben.

Dénesfa, október 19, szerda

A bajor király halála miatt Józsi Sárvarra ment, hogy a kormány és a megye részvétét kifejezze és a temetésre vonatkozólag intézkedjék.

Gyula este a gyorsal Budapestről Kapuvárra érkezett. Kimentem érte autón az állomásra. Elbeszéltem neki mindazt, ami a levegőben van. Ő azt mondta, reméli, hogy nem terveznek valami elhamarkodott lépést. Lefekvés előtt Józsi a kósza hírekre vonatkozólag több kérdést intézett Gyulához, ki neki ugyanazt felelte, mint nekem.

Dénesfa, október 20, csütörtök
 Ma délben volt a kis Béla keresztelője. A társaság ötig együtt maradt és közben Gyula hosszasan politizált *Mikes* püspökkel és elmondotta neki az egységes pártra vonatkozó kedvező kilátásokat. A programot, amelynek a királykérdésre vonatkozó részét alapelveiben ő készítette, Bethlen szombaton Pécsen ismertetni fogja. Ő sajnálja, hogy nem mehetett vele Pécsre, de a keresztelő miatt mondott le a tervről. Bizalommal néz a jövő elé és reményű, hogy az új alakulás a legitimista álláspontot napról-napra erősíteni fogja. — Öt órakor *Mikes* püspök és a vendégek nagyjából eltávoznak. *Károlyi* József, ki keresztapa volt és a három *Czirák*y (az öreg Antal, Józsi és Gyuri) elmennek kocsin a méneshöz.

Később elbeszélték, hogy megérkezésükkor egy repülőgépet vettek észre, mely pár perc múlva siklórepülésben leszállott egy közeli tarlóra. Egy lovász, aki lóháton a telefonvezetékét vizsgálta, oda galoppozott, hogy közelebről láthassa az érkezőket. A gépből kiszállt egy tiszt és megkérte a lovászt, hogy menjen a kastélyba és mondja meg Cziráky József grófnak, hogy *Alexy* főhadnagy van itt és kéreti, jöjjön azonnal. A lovász azt válaszolta, hogy a grófot a ménesnél látta s hogy egyenesen oda fog lovagolni és az üzenetet át fogja adni. Józsi mihelyt értesült az üzenetről, Gyuri fivérével oda hajtattott a repülőgéphez.

Ezalatt Gyula velem sétált a parkban, nem sejtve, hogy kint mi történik. Hazamenőben voltunk, mikor közel a park kijáratához Józsi kocsija elhajtott mellettünk, amely elől én félreugrottam. A bentülőket nem ismertem meg, mert már félhomály volt és rövidlátó is vagyok. Tanakodtunk azon, hogy kik mehettek most Keoöly felé ilyen szokatlan irányban és órában. »Valószínűleg a kecölyi

házvezetőnő, — mondom, — aki a keresztelői ebédet segítette főzni s most hazamegy.« Gyula ezt nem hiszi, mert látta, hogy a mellette ülő férfi két kezével integetett neki.

Mire visszatértünk a kastélyba, ott találjuk Boroviczényt Károlyi Józsival a pipázóban teázni. Amikor Boroviczényt meglátom, meglepetve kérdezem, hogy hogyan került ide és honnan jött ilyen váratlanul? Azt feleli, Svájcból, egyenesen Hertensteinből. »Hertenstemből? No és hozott magával valakit? — kérdeztem tréfásan, — talán a királyt?« »Igen! Igen! Hoztam a királyt és a királynét is.« »És hova tette őket,« folytatam nevetve, »hol vannak?« »Itt vannak! Jól vannak. Nem ártott meg nekik az ut.« És ilyen hangnemben folytatja még jó ideig, inig végre unni kezdem ezt a makacs felültezési kísérletet és Gyula is megszólal, hogy hagyják már abba a tréfát. »De ez nem tréfa!« erősítgeti most már Károlyi Józsival együtt. »Nos, hát mutassák meg nekem, hogy hol vannak,« — mondom kissé türelmetlenül. »Kenyéribe vitte őket Cziráky

Gyuri«, szólal meg Károlyi József, »mert ott biztosabb helyen vannak, mint itt.« Visszanézek Gyulára, aki mögöttem áll és látom, hogy hirtelen halálsápadt lesz és mintha megtántorodott volna. Megértettem, hogy a dolog igaz! Gyula jó sokáig nem beszólt egy szót sem.

Következett Boroviczény részéről az utazás részleteinek elbeszélése: 12 óra 14 perckor a Zürichből való startolás, a gépdefektus Bajorország felett, a vele járó ijedtség, aztán az első leszállási kísérlet a dénesfai határon kívül a Fertőnél és végre a másik végleges leszállás. Az egész utazás négy és fél órát vett igénybe.

Józi, ki időközben bejött, folytatólag elmondja, hogy a felségek be akartak jönni a kastélyba, de ő lebeszélte őket. Tudatta velük, hogy a kastélyban ma keresztelő volt, vendégek vannak és idegen cselédség. Javasolta, menjenek Gyuri fivéréhez Kenyérbe. Ő garcon-ember, kis háztartása van, a felségek ott nyugalomban és zavartalanul elhelyezkedhetnek. Ezt az ajánlatot el is fogadták. Felültek

a várakozó fricskára, a bakra felült Cziráky Gyuri, ki a falu elkerülésével elhajtattott velük a parkon keresztül kenyéri birtokára, mely körülbelül egy félóránnyira van Dénesfától.

Az elbeszélések még végükhöz sem értek, mire megérkezik a három repülő-tiszt, akik elkísérték a királyt, Fekete Alexy főhadnagyok és egy bajor, Zimmermann. A gépet a tarlón hagyták őrizetlenül, amit én kissé könnyelműnek találok. A tisztek nem győzik beszólni, hogy a királyi pár repülés alatt milyen bátran viselkedett, pedig először ültek repülőgépen. A királynénak egész idő alatt egy arcizma sem rándult meg, mely izgatottságot árult volna el, még a gépdefektus kritikus percei alatt sem. Azt mondják, hogy ilyen bátor asszonnyal még nem találkoztak életükben soha.

Pár percre rá megjön *Oswald* százados, Lehár adjutánsa is, hogy a leszállásról és a királyi pár elhelyezkedéséről jelenthessen Lehárnak. Az adjutáns egyuttal közli, hogy hír jött Pestről Rakovszkytól és Gratztól, mely szerint ezek onnan

elindultak és kérnek kocsit Kapuvárra az esti féltizenegykor érkező vonathoz. A kocsit elküldjük. Visszaérkezésőig, éjjel 1 óráig nem fekszünk le, de a kocsi üresen jön vissza és a kocsis jelenti, hogy a vonathói nem szállt ki senki. Mi azzal magyarázzuk a dolgot, hogy Rakovszky és Gratz bizonyára Sopronban képzelik a királyt és emiatt tovább utaztak.

Az est folyamán nagyon mozgalmas az élet a kastélyban. Folytonosan jönnek-mennek. Lehár újabb üzenetet küld, hogy a felségeket nem meri Kenyerin hagyni, mert ha időközben tudomást szerzett volna valaki megérkezésükről, akkor biztos, hogy elsősorban a Cziráky-kastélyok egyikében keresnék őket. Jobbnak találja Ruprecht képviselő kastélyát. Ő a dónes-fai erdő lakatlan vadászszékében van, és kéri Gyulát, jöjjön ő is oda.*

Gyula hajlandó elmenni, de megjegyzi, hogy első találkozására alkalmával meg

* Később megtudtuk, hogy a király, amikor a parkban elhajtott mellettünk, megismert minket és meg akarta állítani a kocsit, de a királyné fáradt lévén, kérte, hogy hajtsanak tovább, hogy minél előbb lepihenhessen.

fogja mondani a királynak* hogy ő nem tudott a hazajövetelének szándékáról. Én kérem, hogy ezt ne tegye, miután már nyíris megtörtént és nem lehet a tényen változtatni, de ő azzal érvel, hogy nem akarja, hogy felelőssé tegyék olyan tettért, melyet ő nem ajánlott s amelyről nem tudott. Ezt pedig minél előbb meg akarja mondani. Magától értetődőleg azonban egyúttal ki fogja jelenteni, hogy most, miután ez a sorsdöntő lépés megtörtént, ő feltétlenül őfelsége rendelkezésére fog állani.

Mikor Gyula az erdőből visszajött, elmondotta, hogy az erdei kunyhóban találkozott Lehárral, ki egy irgalmatlanul befűtött kályha mellett ült és várt. Gyula helyeselte Lehár tervét, hogy éjjelre a király s a királyné a Ruprecht-kastélyba menjenek. Azután beküldötték az egyik autót Kenyéribe és a királyi párt egy útkeresztezésnél várták be. Gyönyörű vörös holdvilág volt. A királyné meghatottan mondotta, hogy milyen boldog, hogy végre otthon lehet és mennyire élvezzi a szép magyar tájakat. Gyula

búcsúzáskor megígérte nekik, hogy másnap délelőtt fel fogja őket keresni. Gyorsan elhatározom, hogy én szinte vele megyek. Hallottam ugyanis Boroviczénytől, hogy a királyné csupán egy kis kézitáskát hozott magárai és nélkülözi a legszükségesebb dolgokat. Arra gondoltam, hogy fehérneműt hozok neki, felajánlom komornámat vagy más komornát szerzek részére.

Sopron, október 21, péntek
Délelőtt féltizenegykor Gyula, Borovicsény és én elindulunk autón Sajtoskálra, a Ruprecht-kastélyba, ahol egy öreg inas kivül senki sem fogad. Ez azt mondja, hogy gazdája elutazott. Arra a megjegyzésünkre, hogy tegnap ide vendégek érkeztek, az öreg inas azt feleli, hogy voltak ugyan vendégek, de már elmentek. Bár látjuk, hogy bizalmatlan velünk szemben és gyanúsan néz reánk, mégis bevezet bennünket a fogadó-terembe és mikor Gyula megnevezi magát, sok mentegetőzés és bocsánatkérés után a billiárdasztal terítéke alól előkeres egy levelet és átnyújtja Gyulának. Lehárnak egy üzenete volt, hogy elvitte a királyt és a királynét hajnalban Sopronba, mert biztosabbnak találja, ha az Ostenburg-csapa-

tok között vannak. Kéri Gyulát, jöjjön el oda. Elindulunk tehát. Minket ugyan délebbel visszavártak Dénesfára reggelire, sőt a lelkünkre kötötték, hogy ne késsünk el, mert ez Ilonát izgatná, de mi ekkor már nem vissza Dénesfára, hanem Sopronba megyünk. Autónkat minden községnél feltartóztatják. Körülbelül félúton egy autó jön velünk szembe csendőrökkel megrakva, köztük egy főhadnaggal, akik azt mondják, hogy a mi autónk fedezetül vannak küldve. Sopronba érve, először a megyeházára hajtatunk, mert azt hisszük, hogy a király és a királyné ott vannak. Keressük Sigrayt, kiről azt mondják, hogy ott volt, de elment. Nem merünk tovább kérdezősködni. Lej övet a kapu alatt találjuk Zsembery főispánt, ki sokatmondó pillantással azt mondja: a kaszárnnyába mentek.

A kaszárnnyában Ostenburg jön elénk, akit sem én, sem a férjem nem ismerünk. Bemutatkozás után Gyula megkéri őt, hogy tudassa ittlétét a királlyal. Abban a pillanatban jön ki a király szobájából Lehár és elmondja, hogy a felségek éppen asztalhoz ültek s hogy a király Hegedűs

generálist várja. Hegedűs körülbelül ve-
lünk egy időben érkezett, váltottunk is
vele pár szót. Felesküdni jött. Minthogy
már közel volt két órához, elhatározzuk,
hogy előbb elmegyünk ebédelni és csak
azután jövünk vissza.

A Pannoniában Sigray lakosztályában
ott találjuk őt Rakovszkyval és Gratzcal
ebédnél. Éppen bevégezték és mindjárt
helyet csinálnak nekünk az asztalnál.

Rakovszky és Gratz egy idő múlva a
kaszárnyába mennek. Mi Sigrayval még
a szállodáiban maradunk és mire bevégez-
zük az ebédet, követjük őket.

A kaszárnyában nagyon mozgalmas az
élet. Mindenki készülődik az elutazásra.
Kérdőzködésekre azt mondják nekem,
hogy este lesz az indulás Pestre. Elő-
ször kilenc órára tűzték ki. Aztán el-
halasztották tizenegyre, de valóban csak
éjfél után négykor történt meg. A szerel-
vények összeállítása miatt volt a kése-
delem. Miután megtudtam Ostenburgtól,
hogy a királyné elkíséri őfelségét Pestre,
megkérem őt, hogy adjon számomra is
helyet a vonaton, mert nem akarom aki-

rállyét egyedül hagyni. Mellette akarok maradni. Ostenburg azt mondja, hogy ennek nem áll semmi útjában és eziránt mindjárt intézkedni fog. Esterházy Lulu, ki udvarhölgynek ajánlkozott fel a királynénak, ennek nagyon megörül és megkér, hogy anyja távollétében vállaljam nála a gardedame szerepet. Én ezt szívesen megígérem, de megjegyzem, hogy mihelyst udvarhölgy, nincs többé szükség arra, hogy chapronírozzák. Boroviezónynó, a királyné volt udvarhölgye, csak Győrben fog felszállni a vonatra. Ő várja a férjétől jövő üzenetet, hogy hol és mikor csatlakozzék hozzájuk.

A királyné, mihelyt megtudja, hogy a kaszárnnyában vagyok, behívat magához. Egy legénységi szobában van elszállásolva. A bútorzat egy katonágyból és két faszokból áll. Egy sarokban lapátok, seprők és néhány katonacipő. A falakon szögeken függnék kifordított katonanadrágok. A királyné, ki már a kora hajnali órákban jött ide, nem is felehetett le, csak úgy dőlt le ruhástól a rendetlen ágyra, hogy kipihenje magát.

Elmeséli nekem, hogy mikor előző nap megérkeztek Kenyéribe Cziráky Gyurihoz, ott megleáztak és mindjárt le akartak feküdni, mert nagyon fáradtak voltak az úttól. Először ültek repülőgépen.

»Nem ajánlom a repülést senkinek sem«, mondja, »akinek nincs reá szüksége, ezt mulatságból ne tegye soha.«

»Képzelem, hogy eleinte kellemetlen lehetett«, mondom.

»Nemcsak eleinte«, vágott közbe a királyné, »de az egész idő alatt. Kinos négy óra volt...«

»A leszállásnál, — beszél tovább — hiába kerestük a tűzjelzéseket. Emiatt sok időt veszítettünk, nem tudtuk, hol vagyunk és az első leszálló előtt sokáig keringtünk a levegőben.«

Azt is meséli, hogy Kenyérin, sajnos, nem feküdhetek le, pedig annyira örültek az elkészített nagyszerű puha ágyaknak. De megjött Lehár autója az utasítással, hogy vigye őket az erdei vadász-kunyhóhoz, ahol aztán a továbbiakra nézve eldől a sorsuk,

A Ruprecht-kastólyban Lehár meg akarta őriztetni incognitójukat, gróf és grófnénak szólította őket, de az üres ház őrzője hamarosan tisztában volt a helyzettel, félrevonta Lehárt, odasúgta neki, hogy rég felismerte a magas vendégeket, de ne féljen attól, hogy bárkinek elmondja.

Gyula ezalatt Rakovszkyval és Gratzcal egy másik legénységi szobában van, ahol szinte nagy készülődések folynak az esti elutazásra.

Ebben a szobában, mely közvetlen a felségek mellett van, töltjük mindnyájan a délután javarészét. Székek hiányában faládákon ülünk, melyeket minduntalan kihúz alólunk a nyakra-főre csomagoló legénység. Gyula, kit a király rövidesen érkezésünk után magához hivatott, nagyjában elmondja nekem, hogy mit beszélgettek.

A délután folyamán körülbelül 30 tagból álló magyarruhás leánycsoport virágokat hoz a királynénak. A felségek a lépcsőházban fogadják őket. A királyné a virágokat átveszi és pár szóban megköszöni.

Szép és megható ünnepély az Osten-

burg-csapatok felesketése. Gyalogság, huszárság, tüzérség vonul fel feszes tartásban és tiszteleg őfelsége előtt. Körülbelül 1500 ember, a híres Ostenburg-főle »jaguár«-csapatokból valók. »*Büszkék lehettek arra, hogy ti kíséritek vissza a székvárosba a királyotokat*«, hallatszik Ostenburg hangja a csapatok éléről. A királyné a magyarruhás lányok között állva nézi a királyt, amint a himnusz hangjai mellett ellép a katonaság sorfala előtt, és hallgatja az esküt, melyet ezer torok dörög ritmikus hangsúlyban: » *Tűzön, vizén keresztül, tengeren, szárazföldön és a levegőben Istenért, királyért és a Hazáért.*« És utána a hátborzongató *Isten engem úgy segítjen!!* Arca igen komoly és szinte átszellemült. Hegedűs kétszer esküdött föl. Egyszer a király szobájában és egyszer az udvaron.

Mialatt az eskü folyt, a kaszárnya szóles vasrácsos kapuja előtt összegyűlt a kíváncsi tömeg, mely nőttön nő. Nemsokára onnan is hallatszik, mintegy visszhangként, a katonák kemény, ütemes éljenzésére a lelkes tömeg örömrivalgása.

Már teljes sötétben hagyjuk ol kilenc óra felé a kaszányát. igyekezünk bofelé a városba. Akkorára az utcákon már nagy a járás-keles. Mindenütt csoportokban állanak az emberek és mást sem lehet hallani, mint hogy »Megjött a király! Hallottad már? Csakugyan igaz!?!« — Minket is többször megállítanak, toljesen idegenek, sőt vannak, akik hozzánk szegődnek és elkísérnek a szállóig, mialatt kérdésekkel ostromolnak.

A Pannoniában egy külön terembe vonulunk, ahol vacsorára Sigray vendégei vagyunk. Nagyon sokan gyűlünk össze. Magasrangu tisztok, tábornokok, Hegedűs is ott van, a civilek közül Zsembery főispán és Klebelsborg Kunó, a város képviselője, ki Pestről szerdán Gyulával együtt érkezett és félősen, óvatosan, figyelőén húzódik meg az asztal egy végében. Vacsora alatt Gratzot folytonosan szekálják, hogy ő micsoda nagy pucista, pedig senki sem nézte volna ki belőle. Gratz belemegy minden tréfába és jóízűen nevet hozzá.

Tizenegy órakor kimegyünk a vonat-

hoz, de a négy szerelvény még nincs készen. Ott is nagy tömeg várakozik az állomás előtt, és az egész utvonalon, amelyen a felségek végigmennek. A szerelvények közül az első katonavonat, a másodikon van a király és kísérete, a harmadik és a negyedik szintén katonavonat. Nekem Gyulával egy közös fülkém van. Kemény, igen keskeny fekhelyek. Nem lehet megmozdulni. Aludni még kevésbé. Éjfél után négykor indulunk el.

A vonaton. Október 22, szombat
Rossz éjszaka után, melyet a rossz fekhelyek igen kínozássá tettek, nem kis meglepetésünkre reggel nyolc órára Soprontól még csak Kapuvárig jutottunk el. Tízkor Csornán vagyunk, ahol két-három óráig állunk s csak egy óra felé érkezünk Győrbe. Még ebédnél ülünk, térsza és dessert között, mikor befut a vonat a pályaudvarra.

A felségek abbahagyják az evést és fogadják Klempa ezredet, ki hosszasan bemutatkozik. Egy magasrangú tisztről, aki éppen szökni készült, kitudódott, hogy délelőtt üzenetet küldött Horthy kormányzónak a király érkezéséről.

A perronon nagy tömeg gyűlt össze, mely szünni nem akaróan ünnepli a királyi párt.

A tömeg Gyulát is sokat éljenezni és hallani kívánja. Ő néhány szót intéz hozzánk. Azt mondja, hogy Magyarországon mindig a jog uralkodott és most mindenkinek kötelessége a királyhoz csatlakozni, aki nekünk az integritást fogja hozni, mire több oldalról azt kiáltják: »Adná az Isten!«

Rakovszkyt a király már tegnap miniszterelnöknek designálta és a külügyminiszterségre Gyulát kérte fel. Valaki már annak szólítja, mire Gyula nevetve leinti: »Majd csak Pesten lesz az, amikor meg lesz hozzá az ország is«.

Mindeddig minden jól megy. Emelkedett kedélyhangulat és amerre néz az ember, mindenfelé boldogságtól sugárzó arcok.

Bombaként csap le a kormány üzenete, hogy a király vonatát tartóztassák fel. A küldönc más sürgönyöket is hoz, amelyekben az entente-missziók tiltakozásukat jelentik be. Erre el voltunk készülve, az előbbire nem.

Gyula figyelmesen átolvassa a sürgő-

nyöket és csak annyit mond: »ez nem lep meg, nem újság előttem«. úgy veszem észre, hogy ez nem alterálja túlságosan, de annál inkább a magyar kormány viselkedése ...

A vonatot senki sem meri feltartóztatni. A helyőrség leteszi az esküt. A magasállású tisztet magunkkal visszük.

Hegedűs útközt aranyérmet kap, amit sugárzó arccal feltűz. Akkor éppen mellette állok és látom, hogy a keze ügyetlen a feltűzésben.

Győrszentivánon hirtelen megáll a vonat. Megtudjuk, hogy Ács előtt felszedték a síneket. Ostenburg utászai ugyan hamar rendbehozzák a pályát, de Ácsra csak öt óra felé érünk be. Ide újabb üzenet jön a kormánytól, hogy Lehárt le kell tartóztatni, a király vonatának pedig lehetetlenné tenni a továbbmenetelt.

»Csak rajta«, gúnyolódik Lehár, »én már megszoktam az elfogatást, csak nemrég ültem a dutyiban.«

Sok ember gyűl össze az állomáson. Ismerőseink közül is többen fehérműt,

ágyneműt, párnákat hoznak a királyné számára.

Bemegyek őfelségéék fülkéjébe és megkérdezem, ne küldjem-e be komornáját az ágybebúzáshoz. Látom, hogy a királyné maga végzi ezt, maga hajtja le a lepedőket a matracok alá a saját és a király ágyán. Hozzálátok segíteni. A király mellettünk áll és egyre köszöni a segítséget.

Hír jön, hogy Komárom előtt a landsbergi alagútnál Perczel ezredes ellentáll. Férfiismerőseink közül többen jelentkeznek Ostenburgnál a zászlóaljba való belépésre. Itt Ácson végtelen időkig vesztegelünk. Ha jól tudom, Vass miniszterre várunk, aki parlamentairenek van kiküldve. A király, aki a történetek után úgy sem akar vele találkozni, indulatosan mondja nekem, hogy »ő ugyan várhatja, míg beszélek vele, a kormány ilyen viselkedése után eszemben sincs ezt tenni.« Végre elfogy a király türelme, kiadja a parancsot, hogy többet nem várunk, hanem indulunk tovább.

Este kilenckor Komáromba érkezünk.

Orenburg a Perezel-csapatokat bekeríti és kerülő úton hatol be. Perezel megszökik, Siménfalvy ezredes véletlenségből Ostenburg kezeibe kerül. Itt is kivonul az egész helyőrség és felesküszik a királyra.

Ácsról, hol mar nem talált senkit, megérkezik Vass miniszter Ottrubay ezredessel. Beszállnak a vonatba és Tatáig Gyulával, Rakovszkyval és Boroviczónyvel egy fülkében ülnek.

Vass azzal a megbízatással jött, hogy bírja rá a királyt, hogy ne folytassa útját, hanem álljon meg.

Ezzel biztosan csak időt akarnak nyerni, hogy első ijedtségükből felocsúdjanak és szervezkedjenek, mert mint hallatszik, Pesten óriási a fejvesztettség. Bethlen csak reggel érkezett meg Pécsről és azóta tótágast áll egész Budavára. Őfelsége Rakovszky által üzenteti, hogy semmi esetre sem áll meg, — az entente-ra vonatkozólag pedig csak Pesten fog nyilatkozni.

Gyula még az éj folyamán elmondja nekem a köztük és Vass között lefolyt beszélgetést. Megmagyarázták neki, hogy

most már nincs arról szó, vájjon helyes vagy okos volt-e a király hazajövele, vagy hogy ki a felelős, ki a hibás, hogy ez megtörtént, de egyedül arról, hogy most számolni kell ezzel a fait-accomplival. Gyula elképzeltetlennek tart minden más megoldást, mint azt, hogy a kormányzótól kezdve mindenki kivétel nélkül koronás király mellé álljon. Horthy elhárríthatja magától a felelősséget, ha úgy tetszik neki, kinyilatkoztathatja, hogy rosszalja a tettet, de azért adja át a hatalmat, mert csakis ha egységesen, ingadozás nélkül áll a nemzet az uralkodója mögé, csak akkor imponálhat velő úgy a kis-, mint a nagyántátnak.

Vass igazat látszott nekik adni. Meg is ígérte, hogy ebben az értelemben fog a kormányzónak referálni. Beszélgetés közben Vass még azt is mondta Rakovszky-nak, hogy csodálkozik azon, hogy a király vonatát olyan könnyelműen őrzik. Bárki a sínekre tolakodhatik és megtámadhatja a királyt. Ő is minden feltartóztatás nélkül, sőt anélkül, hogy találkozott volna valakivel, közelíthette meg az udvari vonatot.

»Ti nem is tudjátok, mily veszélyben vagytok!« mondja Rakovszkynak.

»Láthatod ebből« feleli Rakovszky, »hogy a királyt nem kell őrizni. Nem bántja őt senki. Diadalmenetben jöttünk idáig és mindenütt a nép szeretete őrizte.«

Mikor a pesti kiküldöttek Tatán kiszálltak a vonatból, urainknak az volt a benyomásuk, hogy Vass le van véve a lábáról, hogy minden a legjobban áll és hogy most már feltartóztatás nélkül mohetünk be Pestre.

A katonai vezetők ma délután megcsinálták az egész tervet a bevonulásra. Megbeszélték Gyulával és velem, hogy a királyné egy tizenkét főből álló tiszti díszőrséggel nálunk a rakparton lesz elszállásolva és addig marad ott, míg a király bevonult a várba. — Azon esetben ha este érkeznének, a királyné nálunk töltené az éjszakát. Én ezt természetesen nagy örömmel fogadtam. Uram Isten, csak volnánk már ott!!!

Biatorbágy, október 23, vasárnap
Éjfél után elérjük Tatatóvárost. Ott is felesküszik a katonaság. A király és királyné nem kelnek fel, nagyon fáradtak, de erősen behallatszik a ritmikus eskü: »tűzön, vizén keresztül, tengeren, szárazföldön és a levegőben Istenért, királyért és a Hazáért!« és az éljenzés. Én kimegyek a folyosóra és a gyér lámpafénynél pár percig nézem a feszesen álló sötét árnyékokat.

Gyula kiszáll és találkozik a Perronon Esterházy Ferencékkal, kik megtudva, hogy a király Tatán keresztülutazik, kijöttek az állomásra. Velük van Esterházy Tomi és Wenckheim Antalné. Nagy kedvük van a felségeket elkísérni Kérik Gyulát, tegye ezt lehetővé. Lehár megengedi és most ők is velünk vannak. Bicskén át-

haladva az ottani helyőrség is felesküszik. A felségek újra nem mutatkoznak.

Reggel megkérdeztem a királynét, nem zavarták-e őt a hangos eskütótelek és az éljenzés. Azt felelte: »óh igen, fölébredtem és félálomban hallottam az eskü szavait, akkor örültem, és tovább aludtam. Nagyon ki voltam fáradva, de ha valami örvendetést élünk át és boldogok vagyunk, jól esik a fölébredés.«

Itt, Torbágyon, újra megakadtunk. Akárkit kérdezek, mindenki azt mondja, hogy nem tudja, hogy miért.

Reggel mise volt a király kocsija előtt. A felségek a vasúti síneken térdelve, megáldoztak. Körülöttük félkörben a katonaság és a falu népe. Az áldozás úgy hatott reám, mintha készülődés volna a halálra.

Ostenburg Budaörsre ment. Az hallatszik, hogy ott lőnek rájuk és hogy formális harc fejlődik ki. Ezt lehetetlen elhinni, hisz biztos információnk van, hogy Pesten a katonaság és a polgári lakosság köreiben a hangulat a legkedvezőbb. No — és akárhogy van,

ilyenre mégsem képesek! Mise után küldöttségileg kijönnek a községbeliek zászlóval. Egy ismerősünk, ki itt lakik sógoránál, megkérdez, hogy vajjon jónak látom-e a hivatalos üdvözlést. Azt felelem, hogy természetesen igen, mire ő siet intézkedni. A falu jegyzője igen lelkes beszédet tart és a jóképű sváb paraszt nép tolong, hogy minél közelebb-ről láthassa a királyi párt. Egy kis leány szép virágcsokrot visz be a királynénak, ebéd előtt pedig gyönyörű szőlőt.

Az élelmikészletek lassanként elfogynak, de ki gondolt volna ilyen hosszú utazásra. A faluban új beszerzéseket csinálnak.

Ismerősünkkel megbeszélem, hogy nagyobbik kézitáskáinkat itthagyjuk nála, mert Kelenföldre érkezve bizton senkit sem fogunk találni, akire rábízhatjuk és a nagy zűrzavarban el fognak veszni, így megszabadulunk ezen gondtól és a podgyászt estig Pestre hozza a Metternich-uradalom egyik kocsija. Megkérdem Gyulát, vajjon helyesli-e ezt az intézkedést. Ő azt feleli, nem ajánlja,

hogy a podgyásztól megváljunk, mert ha a dolgok így mennek tovább, nem tartja lehetetlennek, hogy az éjjelt még a vonatban fogjuk tölteni és a podgyászra ez esetben szükségünk lesz. Szörnyűködöm! Lehetséges-e, hogy még egy harmadik éjszakát töltsünk a vonaton, hogy ma estére ne érjünk be most, hogy csak pár kilométernyire vagyunk Pesttől...? Gyula szerint kevés a kilátás reá.

Újra többfelé kérdezősködöm, hogy mi történik. Senki sem tudja-----

A község hódoló küldöttségének fogadása után az állomás mögötti úton felvonul az éppen megérkezett tüzérség ágyukkal. Mennek Budaörs felé a biai dombokra. A felségek nézik a felvonulást. A falu népe pedig őket nézi.

Hetek óta nem esett. Pák, bokrok lombtalanok. Olyanok, mint a seprőnyelek és mindenütt bokáig érő tapadó piszkos por. Vájjon hogy tetszik a királynénak ez a kietlen, kiszáradt, fa és árnyék nélküli ország a vízbő, üde, zöldpázsitos Svájc után?

Átsiklik agyamon egy emlék. Látok

egy fehérre meszelt szobát. A sarokban seprők és személtlapátok. Látok két faszéket, egy vaságyat, letakarva gyűrött sűrke lópokróocal. Ezen az ágyon pihent a megkoronázott királyné. Ezen az egyik faszéken ült, amikor beléptem hozzája. Elembe jött egyszerű, még poros útiruhában, meleg kézszorításra nyújtva felém szép finom kezét. Látom, hogy az ajka remeg, hogy szemei tágra nyílnak, sugároznak. »Mily boldogság otthon lehetni« mondja. »Mikor áthaladtunk a határon, mikor Svájc komor szikla-hegyei után megláttuk felülről a végtelen magyar rónaságot, azt a tájat, amilyen nincs második a világon, sohasem felejttem el az érzést, mely elfogott. A hosszú börtön után végre hazatérni, élvezni a szabadságot, az otthont! . . .« És dagad a szó az ajkán, mikor melegárnyalatú hangja ismétli: »Igen! Igen! Végre, oly hosszú idő után viszontlátni az otthont, a hazát!«

Mit mondott? ... Hideg borzongás fut rajtam végig. Mintha véres ködfátyol ereszkednék le szemeimre. Azt mondta,

»haza«, »otthon«, itt, ahol pár kilométernyiről vészes morajt hallani és magyar ember lövi a hazatérő király katonáit!...

Ma kivételesen későn ettünk. Ebéd alatt egy szót sem bírtam beszólni. Éreztem, hogy feszül bennem minden idegszál, hogy egyenetlen és kihagyó a szívem lüktetése és mint alakulnak ki agyamban borzalmas rémképek. Nézem a királyt és megijedek az arcától. Színe fakó és haja kuszált. Máskor nyájasan öntögette a vizet a poharamba, cigarettát kínált a tárcájából. Ma mereven néz maga elé és nem veszi tudomásul, mi történik körülötte. Ameddig élek, nem fogom ezt az ebédet elfelejteni. Csak a királyné beszél. Legtöbbit szomszédjával és időnként hátra fordulva kinéz az ablakon. »Milyen rendületlenül áll itt a nép!« mondja. »Megismerek egyes embereket, akik reggel óta itt állnak. Hogy még nem unták meg!«

Megjött Károlyi József Fehérvárról és egyelőre velünk marad. Délután hosszasan ülök vele az állomás előtti fapadon és együttesen tűnődünk azon, hogy mi-

nek nézünk elébe, mi vár reánk. Az állomáson a távírda és a telefon folytonos működésben van. A sok készülék szünet nélkül cseng, bug-, kopog. Egyszer Rakovszky beszél Pesttel, szidja a kormányt, máskor a katonák adnak és vesznek föl jelentéseket. Bemegyek ön is egy időre a hivatalos helyiségbe, esetleg megtudok valamit, de az egyoldalú beszélgetés nem sokat árul el.

Délután a felségek hirtelen elhatározzák, hogy kimennek a frontra. Hát itt is már front van!?

Hoznak egy mozdonyt. Ott állok mellettük, mikor felszállnak. Gyula is ajánlkozik, hogy velük megy. »Ha életveszélyben vannak«, mondja, »nem hagyom őket egyedül. Velük megyek. < Küzdök magammal, hogy le ne beszéljem, de azt hiszem, ijesztően nézhetek ki. Rakovszky is felugrik a mozdonyra, majd Lehár felsegíti a királynét. Ő nem megy velük, de mindenkinek megjelöli a helyét. Mikor leszáll, szeme teli van könnyel, hangja érdes és recsegő, majd elcsuklik, mikor felém fordulva kiáltja: »És ezt az

asszonyt nem akarja királynéjának a magyar nemzet!«

»Ne felejtsek el fehér kendőt lobogtatni!« hallatszik alulról. Pálffy Vilmos a mozdony tetején kihúzza a zsebkendőjét. »Ez nem elég nagy«, kiáltom, tárjanak, míg hoznak mást!« S menesztem Esterházy Tomit, hozzon ki a hálókocsiból egy törülközőt.

Az indulás percében szaladva érkezik egy dúltképű ember. Gépészféle lehetett. »Szálljanak le!« ordítja. »Ezt a mozdonyt nem használhatják, nem állja a tüzet, összelövik, mint a kártyaházat.»

A pályán hoznak sebesülteket, az elsőket, akiket látok. Ezek ezt megerősítik. »Legalább ne álljanak a jobboldalra!« kiáltják, »mi is ott kaptuk a sebeinket.« — »Megtettem az intézkedéseimet«, mondja Lehár, »induljanak!« És megmozdul a nehéz gép. Lehár homlokához kap:

»Isszonyatos expedíció«, mondja elcsukló hangon. »Én sohasem ajánlottam volna!«

Hoznak 26 sebesültet a frontról. Egy részét tragacson, — másokat bajtársaik viszik összefont karjaikon és vannak,

akik gyalog jönnek. Beszállítják őket a várótermekbe, egymás mellé fektetjük a padlóra, hozatunk alájuk szalmát és hozzálátunk a munkához. Én kihozom a vonat hálófülkéjéből az összes párnákat és pokrócokat és elképzelem magas tisztjeink, politikusaink elképedését, mikor éjjel teljesen kifosztva látják magukat.

De első az, aki vérét ontja a királyért! — Késő estig kötözünk, segítségére vagyunk a két orvosnak és szerzünk enni-valót a betegek számára. A falu népe megható. Hoznak élelmiszert és sok ajándékot, a Metternich-uradalom alkalmazottjai párnákat és paplanokat. Lulu szokott energiájával megtáncoltat mindenkit. Lót-fut, intézkedik. Pattogó hangon osztogatja a parancsokat és mindenki hallgat reá, mintha elhinné, hogy neki joga van hozzá De múlik az idő. Sokat nézem az órát. Odakint már koromsötét van és esik. Először hónapok óta. Hallom, hogy szüntelenül csenget a telefon. Bemegyek a hivatalos helyiségbe, ahol a katonai jelentések érkeznek. Egy percre beülök egy sarokba. De veszem észre, hogy

egyre idegesebb leszek és hogy nem bírom a fülledt levegőt . . .

Szaladok kifelé, vissza a betegekhez. Egy sarokban fekszik két tüdőlövéses. Kínosan zihálnak. Az egyikről azt mondja az orvos, nem marad meg. Meghal reggelig. Egy súlyos láblövéses szünet nélkül jajgat, »miért kell annyit szenvednem?« A vaskályha mellett szalmapárnán fekszik egy medikus, — a túloldalról való. — A királyára lőtt... Van belőlük több is a teremben. Csinos, értelmes fej. Mióta itt van, nem szólt egy szót sem. Mozdulatlanul fekszik a hátán és néz felfelé. »Rossz párnája van?«, mondom, »nem szúrja a szalma? Hozok mást«. »Jól vagyok, köszönöm. Három golyót kaptam, de nem nagy dolog, ne tessék értem fáradni.«

Megállít a mieink közül egy fennjáró könnyebb sebesült: »Most jövök Nyugatmagyarországról. Három hétig küzdöttem az osztrákok ellen. Most hagytam el a kórházat. Csúnya sebeket szereztem. De

egy sem fájt úgy, mint ez a seb, melyet magyar embertől kaptam.« És mintha megmozdult volna ott a kályha mellett a kis medikus a szalmapárnán . . . »Nem tudtam eddig, hogy miért harcolok«, mondja egy másik, »miért kell szenvednem — most megértettem. Mindnyájunknak megvan az otthona, a kis földje, házikója, keresete. Csak a magyar királynak nincs mit magáénak neveznie, nincs hova lehajtania fejét.«

Kívülről tompa dübörgés hallatszik, mely pillanatról-pillanatra erősödik. »Jön a mozdony! Jön vissza a király« mondják. Szaladok kifelé. Bár koromsötét van és a föld csúszós, mégis megtalálom az utat — Gyula karjaiba. — Szorítom magamhoz és most érzem csak igazán, hogy mennyire féltettem!

Gyula később elmondja, hogy mikor kijöttek a frontra, a király magához hivatott az ellentáborból két tisztet, egy ezredest (Schwoy) és egy kapitányi. Azt mondta az ezredesnek, hogy az eskü, amelyet a kormányzónak tett, nem lehet ellenkezésben a királynak tett esküvel.

Maga Horthy is felesküdött neki. Tartozik neki engedelmeskedni.

A kapitány azalatt Gyula előtt fejtegette, hogy helyzetük milyen borzasztó.

Végül abban állapodtak meg, - hogy a kormányzó küldjön megbízottakat a testvérháború elkerülése végett.

Visszajön Hegedűs altábornagy Pestről. Egész délelőtt távol volt. Reggel azt mondta a királynak és Lehárnak, hogy Kelenföldre megy tájékozódni. Thannal akar beszélni és megpróbálja arra rábírní, hogy szüntesse be a testvérharcot. Kelenföldről anélkül, hogy öfelségének jelentést tett volna, bement Pestre, Bethlennél és Hohler angol követnél volt és azzal jött vissza, hogy a főparancsnokság alóli felmentését kéri, állítólag, azt mondta, hogy nem akar olyan ellenfél ellen harcolni, melynek soraiban saját fia harcol. A kormánytól azt az üzenetet hozza, hogy akár a király maga, de fegyveres kíséret nélkül, akár a király tanácsadói közül egy-két ur menjen be Pestre, hogy ott a helyzetről — mely a kormány szerint mindinkább fenyegető — informálódják. A király

természetesen vonakodik egyedül Pestre menni. Beérte a húsvéti tapasztalatokkal! De uraink ehhez ugysem járulnának hozzá, még abban az esetben sem, ha hajlandónak mutatkoznék reá. Hiszen a kormány viselkedése után a legrosszabbra is el lehetünk készülve. Hegedűs elmondja, hogy Horthynál is volt. Ez rossz hatással van mindenkire!

Vacsora alatt is érkeznek rövid egymásutánban küldönctisztek jelentésekkel. Összezsúfolva tolongunk az étkezőteremben és az abba nyíló Lehár-féle privát fülkében. Érzem, hogy a katonáknak útjában vagyunk, hogy némileg feszélyezve vannak a tanácskozásban. A legtöbb hír kedvezőtlen. Tegnap egész nap és még ma délelőtt örömmel és titkos reménységgel várták a királyt Pesten. Azóta romlott a hangulat. Ha holnap reggelig nem tudunk bejutni, ügyünk elveszett. Gyáva mindenki. A sikert, a fait accompli-t várják, ha ez be nem következik, a legrosszabbra lehetünk elkészülve.

A jelenlévő tisztek egyike elmondja,

hogy az ellenszegülő sereg Gömbös által toborzott egyetemi ifjaktól áll, akiket Horthy személyesen buzdított és tüzelt. Egyrészüket fel hívatta a Várba, másokat maga keresett fel a műegyetemnél és a kaszárnyákban és beszédeket intézett hozzájuk.

»Mentsétek meg a hazát a végpusztulástól.« stb.

Félrevezették a diákokat azzal, hogy egyrészüikkel elhitették, hogy a király osztrák és cseh katonákkal jön Budapest ellen, másokkal pedig műijedelemmel, hogy a csehek betörték Komáromnál és ezeket kell kiverniök. Ez a szánalmas félrevezetett ifjúság oly elszántsággal és dilettáns könnyelműséggel támadta meg Budaörsnél az egyik szerelvényt és oly heves tűz alá vette, hogy a tiszt elbeszélése szerint kénytelenek voltak közvetlen közélről gépfegyverekkel közibük löni. »Mint a tekebábok, úgy hullottak jobbra-balra.«

Rakovszky arcán az iszonyat fut végig.

»Nem, ez lehetetlen«, nyögi, »ezt nem

folytathatjuk. A magyar királyt nem lehet polgárháborúval a fővárosba hozni. Magyar vérrel nem szennyezhetjük be a királyi trónt.« A király szint változtat, láthatóan szenved — arcizmai görcsösen feszülnek. Félrevonja Lehárt és hosszasan beszél vele. A királyné résztvevőén, meleg gyöngédséggel figyeli:

»Minden jóra fog fordulni«, mondja, »csak el ne veszítsük a hitünket«.

(Amint később hallom, a király megtiltotta, hogy az ifjúságra, a jövő magyar értelmiség színejavára tüzeljenek.)

Utolsónak Lulu fivére, Esterházy János érkezik és jobb híreket hoz. A tisztek először Lehárral beszélnek, aztán vele együtt a királynak adják le jelentésüket. Mihelyst jobb jelentések jönnek, a királyné mosolyog. Sohasem látszik meg rajta a csüggedés, a kishitűség. Bámulatos lelkierővel uralkodik magán.

Vacsora után még sokáig elülünk együtt.

Megérkezik Ostenburg. Fáradt és kimerült. A baloldalamra ül. Gondoskodom róla, hogy kapjon valamit a vacsora maradé-

kaiból. A királyné komornáját, kit Sopronban fogadtam fel számára, beállítom pincérnőnek. Az asztalkendőt napok óta nem cserélték fel, sőt le sem vették az asztról. Térképek, iratok szanaszét hevernek rajta, kenyérmorzsákkal és ételmaradékokkal együtt. Kezd undorodni az ember az evéstől. A komorna, akit a királyné még csak be sem eresztett magához, utasításomra felfrissíti az asztalt, törli az evőeszközöket és edényeket és felszolgál. Minden más képet nyer, csak kár, hogy nem jutott ez előbb eszembe. Ostenburg elmondja, hogy üzenetet kapott az ellentáborból, hogy tárgyalni akarnak, mire fegyverszünetet kötöttek, amely holnap reggelig tart. A pesti kormány kijön a továbbiak megbeszélésére és a tárgyalások befejezéséig a harc szünetelni fog. Ostenburg bizakodik, éppen nem kislelkű. Azt mondja, hogy holnap estére Pesten leszünk.

A felségek fáradtak, visszavonulnak. Később hallom Lehárt, amikor magyarázza, hogy volna egy mód a csapatokkal behatolni a fővárosba. Egy hegyen át

Vezető úton még éjjel, minden feltartóztatás nélkül el lehetne érni Pestet. Kedvez az idő is, a sötétség, az eső. Háború esetén föltétlenül erre szánná el magát. De kizárja a kísérletet az a körülmény, hogy a felségek a vonaton vannak. Nem teheti ki őket annak, hogy őrizet hiánya miatt esetleg fogságba kerüljenek.

Elhívják, mert egy málhás kocsi érkezik Bicskéről két nagy bőrönddel, melyek színig vannak tömve finom ágyneműkkel, selyemtakarókkal, párnákkal stb. Levél is jön mellékelve Batthyány Zsuzsannától. Kéri, hogy jöjjön a királyné holnap Bicskére és maradjon ott éjszakára. Ezt már nem jelentem be a felségeknek, mert lefeküdtek. Ráérek erre holnap. Sok gondot ad azonban a kipakolás. A málhák oly nagyok, hogy nem lehet őket a kocsik szűk ajtaján betolni. Kint kell a holmikat kiszedegetni a permetező esőben, sárban és a meredek hágcsón egyenként kell felszállítani a koromsötét fülkébe. A vonaton tudniillik csak a király kocsijában és az étteremben van világítás, a

többiben nincs. Egyik Ostenburg-katona kézilámpással világít nekem kint az esőben, de bent a vonatban már tapogatóznunk kell.

Mire elrendeztünk mindent éjszakára és Gyulával felváltva tartjuk a csepegő gyertyát, benyit fülkénkbe két beburkolt, sötét alak Amint az egyik megszólal, ráismerünk ifj. Pallavicini Alfonzra. Vele van egy volt közös diplomata. Ráülnek a hálóingeinkre, papucsainkra és mindent egyszerre meg akarnak tudni. Hogy hol kapnak helyet éjszakára, maguk sem tudják, de ez nem izgatja őket — lesz ahogy lesz!

Biatorbágy, október 24, hétfő

Egész éjjel esett s nagyon lehűlt a levegő. Újra nem aludtunk semmit. Pedig jól el voltunk látva a Bicskéről küldött ágyneművel. Éjjel többször bementem a sebesültekhez. Gyula kérte, költsem fel, ha netalán reggel felé elaludna, mert Törökbálintra kell mennie, a magyar kormányal tárgyalni. Azt mondja, ki fog jönni Bethlen, Bánffy, talán Ráday.

Hét óra tájban felöltözik, útra készen és kimegy. Én is hozzálátok az öltözködéshez, hogy elkészüljek és rendbe hozzak mindent, mire visszajön.

Egy óra múlva már kopog a fülke ajtaján. »Máris visszajött?« mondom meglepetve. »Ez gyors volt!«

»Nem is mentem el. Utolsó percben az az üzenet jött Gratzhoz, hogy Bethlenek

nem jönnek. Csupán a magyar kormány megbízásából Kánya és a katonák részéről Sárkány. A király erre megbeszélte Gratzcal, hogy csak ő és Lehár menjenek és ellátta őket utasításokkal.« Ezekről Gyula nem tud.

»Van egy óra időnk«, mondom örvendezve, »menjünk el a községbe reggelizni és mosakodni. Ismerőseink tegnap ismételve hívtak és kosarat kellett adnom. Bizton szívesen látnak és örülni fognak nekünk«. Gyula beleegyezik és elindulunk. »Hova? Hova oly korán?« kiáltja utánunk Pallavicini. »Egy ismerősünkhöz megyünk a faluba«. Még beszaladok a váróterembe a sebesültekhez utánanézni, van-e szükségük valamire. A tüdőlövéses még él. A súlyos láblövéses sok morfint kapott és félálomban nyögdécsel. A kis medikus mindig a hátán fekszik, úgy, ahogy elhagytam éjjel.

»Köszönöm, jól vagyok«, mondja és összeszorított ajkakkal néz fölfelé. Szegény gyerek, vajjon tudatára jött-e annak, hogy mit tett, hogy jóhiszeműségét mire használták föl és ki ellen uszították.

Beülünk Klempa ezredes autójába és indulunk a községbe. Mészölyék nagy vendégszeretettel fogadnak, még a jól megrakott, terített reggeli asztalnál ülnek. Éppen készülnek kimenni az állomásra. Mialatt reggelizünk, fűtik a fürdőkályhát és mihelyt meleg a víz, nagy élvezettel elsőnek ülök bele a kádba. Amikor Gyulára kerülne a sor, élesen cseng a telefon. Az állomásról hívják, jönne azonnal egy fontos megbeszélésre. Kisül, hogy a Klempa-féle autó nem várt be bennünket, úgy, hogy nem indulhatunk. De Pallavicini újabb telefonsürgetésére megkérjük, küldjenek egy másikat.

Alig érünk az állomás közelébe, utunkat állja Károlyi József és titkárja. Már messziről intenek, hogy álljunk meg. Hiába megyünk tovább, mert az állomáson nem találunk többé senkit. A király még óhajtott volna Gyulával beszélni, de nem bírta bevárni. Nagy sietségben indultak visszafelé. Meglepődve kérdezzük, hogy mi lehet az oka ennek a hirtelen visszavonulásnak, de Károlyi József maga sem tud többet mondani, mint hogy azt hiszi,

attól tartottak, hogy a király vonatát — melyet lövések értek — elfogják. József és titkára beszállnak hozzánk — az autó ugyanis az övé — és száguldunk Bicske felé. Útközben belekerülünk a visszavonuló csapatok, ágyuk stb. közé.

Alig vagyunk kint Mészölyék házából, beleszap oda három gránát, mely két embert földhöz vág és megsebesít. A család a pincébe menekül.

Megérkezve Bicskére, az állomásfőnök azzal fogad, hogy az udvari vonat három perc előtt hagyta el az állomást. Azt hiszi, hogy nem mehetett messzebb, mint egy 6—8 kilométernyire lévő őrházig, mert azt hallja, hogy azon túl felszedték a síneket.

Rohanjunk tovább! Hátha ott elérjük!! Az őrháznál megtudjuk, hogy a vonat már keresztülhaladt. A következő állomás Szár. Oda kell eljutnunk. Kegyetlenül rossz úton, amelyen az éjjeli esőtől a gödrökben még áll a víz, száguldunk tovább.

Száron is csak azt a választ kapjuk, hogy a vonat három-négy perc előtt robbogott keresztül. József kijelenti, hogy

nem folytathatja tovább az üldözést, mert gépe felmondja a szolgálatot. Bemegyünk a főnökhöz tanácskozni. Gyulát félrevonja egy dült arcú tiszt és nagy izgalomban elmondja, hogy neki okvetlen mielőbb el kell érnie a király vonatát, mert óvni akarja öfelségét attól, hogy folytassa útját Győr felé. A komáromi és győri helyőrségek hűtlenek lettek, újból felesküdtek a kormányzónak. Kérjük a főnököt, szerezzen egy mozdonyt, hogy folytathassak utunkat. A főnök szobájában találkozunk Esterházy Antival, ki autóján hozta Esterházy Máriát és Salm Nórát Bicskéről. Mária, ki minden áron Tatára akar jutni, kéri, hogy vigyük magunkkal. A mozdony pár perc múlva előáll. Indulunk. Erős, jeges szél fúj és ha nem volna rajtam a kölcsönkért férfi bőrbunda és egy nagy szürke sál, a meleg fürdő után valószínű, hogy halálosan meghülnék.

Gallára érve az állomásfőnök azzal fogad, hogy lokomotívunkat nem bocsáthatja tovább és mialatt lesegít a magasból, tudatja velünk, hogy a királyt elfog-

ták és jelenleg a tatai kastélyban van kíséretével.

Nagy izgalomban tanakodunk, hogyan juthatnánk tovább. A hírt nem tudjuk megérteni és el nem hisszük. Fuvarról beszélünk, de erre túlnagy a távolság. A főnök felemlíti a munkásvonatot. Megörülünk. Kérjük, hogy intézkedjék ez irányban. Visszajön a jelentéssel, hogy munkásvonat nem mehet, hanem még két katonavonat fog hamarosan beérkezni. Neki parancsa van, hogy már csak egy vonatot szabad áteresztenie.

Mária izgatottan kérdi: »Kitől van parancsa?« A főnök nagy zavarban a földre néz. »Pestről?« kérdi Mária. »Igen, Pestről.« »Hát így állunk, Ella néni!« kiáltja. »És maguk engedelmeskednek?!« A főnök kínosan hallgat.

Pár perc múlva beérkeznek a vonatok. Mi felszállunk az elsőbe.

Több ismerős tiszt ül a fülkében, közöttük a győri aranygalléros meghúzódva az ablaksarokban. A tisztek élénken diskurálnak. Nem tudnak semmiről, csak azt, hogy a király vonata hirtelen vissza-

indult. Ok rövid időre rá köveitek, miután több találat érte vonatjukat. De hogy hová mennek, nem tudják. Én elmondom nekik, — amit az állomásfőnöktől hallottunk, — a király elfogatását. Első percben nagy az elképedés. De lassan kezdenek magukhoz térni és megnyugodni. Nem hiszik el. Azt mondják, pletyka az egész. Panaszkodnak, hogy teljesen híradás és utasítás nélkül maradtak. »Könnyű lett volna akármilyen állomáson valami utasítást leadni számunkra«, méltatlankodnak a tisztek. »Teljesen tájékozatlanok vagyunk.«

Bánhidán újra megakad a vonat. Azt mondják, nem megy tovább. Esterházy Ferencről jön sürgöny a feleségéhez, hogy kocsit küld értünk oda.

Bemegyek az állomásfőnökhöz. Az ajtó előtt félrevon egy feketeruhás, izgatott hölgy és felajánlja, hogy vegyük igénybe szolgálatait, bármilyen téren és irányban. Kérdésemre, hogy mire érti ezt, fülemhez hajol és kérdi:

»Önök úgy-e főhercegnők?« »Nem«, felelem. »De akkor, — úgy-e bár — az

udvari vonathoz tartoznak?« »Igen! Igen!« Ekkor elmondja, hogy az udvari vonatról kiszállt két úr. Valószínűleg magasrangú egyének, kik az ő sógorával értekeztek és igénybevették sógora vendégszeretetét. Megnevezi az utcát és a házszámot. Számíthatunk teljes megbízhatóságára, mondja. Akármit akarunk elrejteni biztonságba hozni, mindenben szolgálatunkra áll. Megköszönöm, de amellet kérdelem, hogy mi az oka annak, hogy ezeket elmondja nekem és hogy mit tud. »Semmit sem tudok«, — feleli, — »csak segíteni akarok a nagy szerencsétlenségben«. És könnyes szemmel mormogja: »Most, hogy ilyen nagy bajban vannak«.

Jön Gyula a hírrel, hogy a vonatot tovább engedik. Megkeresem Máriát, ki a kocsikat keresi, de nem találja és visszaszállunk a vonatba. Ott egy főhadnagy már átvette a kommandót.

Időközben az a hír jött, hogy a király már nincs Tatán, onnan tovább indult Győr felé. »Mi van a hűtlen csapatokkal?« kérdelem. Az a dúlt arcú tiszt, aki Száron megszólította Gyulát, szinte

valahol a vonaton van. Elkésik ő is úgy, mint mi. A király pedig Győr felé rohan, esküszegő katonái szuronyai elé!

»Szörnyű állapot«, jajgat újra egyik tiszt, »hogy velünk nem tudatnak semmit. Legvalószínűbb, hogy katonáinkat már lefegyverezték.« »De ha azt hiszi«, mondom, »akkor miért rohanunk mi is a biztos fogóságba. Nem kellene-e ellentállni? Magukat is csak lefegyverzik úgy, mint a többi.« »Magát is elfogják«, súgom oda Gyulának. »Nem fogok megszökni«, feleli szokatlan kemény hangon. »Oda megyek, ahol a királyom van.« Ezt hallva a szemben ülő tiszt, aki talán azt képzelte, hogy valami kontroverzia támadt közöttünk, mintegy önmagát biztatva, emelt hri-gón, lelkesen beszélni kezd: »Hova szökjünk? Miért szökjünk? Hisz nem tettünk semmi rosszat. Megtennők újra! Mi a királyunkat szolgáljuk! Nincs miért szégyenkeznünk! Azok szégyelhetik magukat, akik elárulták és cserbenhagyták.« (Az aranygalléros tiszt mintha jobban összehúzná magát az ablaksarokban.)

Ahogy közelebb jövünk Tatához, nő a bizonytalanság, hogy mi vár ott reánk. »Ha őfelsége a kastélyban van«, mondja a főhadnagy, aki átvette a parancsnokságot, »akkor mi is csak oda megyünk. Ha ő fogva van, mi sem harcolhatunk tovább. De azon esetben, ha a király vonata keresztültrte magát, akkor követjük mi is. Mi is áttörjük magunkat. Ezt már csak az állomás előtt fogom megítélhetni, amikor meggyőződtem róla, hogy ott mi történt.«

A Tata előtti első megállóhelyen nőttön-nő az izgalom. A tiszteknek pár perc múlva betekintésük lesz a főállomásra s tudni fogják, kik vannak ott. Ahogy megáll a vonat, a tisztek az ablakhoz tódulnak s mereven néznek a főállomás felé. Lassan gördül tovább a vonat. Lépésben is el lehetne menni mellette. »Uramisten!« kiáltja a főhadnagy, »tele van az állomás katonasággal, fej fej mellett.« »Micsoda katonák ezek?«, kérdi mindenki egyszerre. »Megtudjuk azonnal.« »Ettől függ most további magatartásunk.«

»A mieink! A mieink!«, tör ki a tisztekből az örömrivalgás. »Egytől-egyig mind a mieink! Gúlában áll a fegyverük.« Es még meg sem állt a vonat, máris ugrálnak le és sietnek bajtársaikat üdvözölni. Én első pereben nem értem a helyzetet. Minek örülünk, miért ülnek a király csapatai itt? Ki fogta el őket, hisz nincsen ellenség sehol

Siménfalvy, — az őrizet alatt magunkkal hozott tisztt, — már átvette a kommandót. Most ő rendelkezik minden felett, őhöz a kell fordulni. A király vonata egy mellékvágányra van tolvá és teljesen üres. Engem izgat az otthagytott összes ingóságaink sorsa. Amikor Torbágyon elhagytuk a vonatot, abban a hitben, hogy egy órá múlva legkésőbb visszajövünk, a fülkében mindent szanaszét hagytam. Ott volt a sajátunkon kívül a sok idegen holmi is, amikért félig-meddig felelősnek érzem magamat. Gombos ezredes, aki most, mint a Siménfalvy jobbkeze szerepel, megnyugtat, hogy a fülkéből nem vészett el semmi.

Egy tatai hölgy nagylelkűen átengedett

brooin-ján hajtunk be a kastélyhoz. Mindenütt, minden kapu el van állva szuronyosokkal. Kiszállunk az idegen kocsiból és gyalog sétálunk be.

A várudvarban találjuk Rakovszkyt és Gratzot. Már messziről integetnek felénk. Rakovszky meghatottan rázza a kezünket: »Hála Istennek, hogy eljöttek, hogy nem hagytak minket egyedül a bajban! No, de ezt úgyis tudtuk. Maguktól nem vártunk mást!«

A házigazda bevezet szobáinkba, a főépülettel szemben fekvő földszintes corps de logis-ba. ugyanazon szobákat kaptuk, amelyeket pár év előtt még szegény Esterházy Berta idejében laktam, amikor Kaja leányommal és barátnéjával, Bismarck Qoedallával, (Bismarck Herbert leányával) voltam egyszer ott tavasszal. Gyulával közös hálószobát kapok fürdővel. Köröskörül Ostenburg-tisztek laknak, úgy, hogy szobáinkba is csak őrajtuk keresztül mehetünk be.

Őfelségéék tea után felkéretik Gyulát lakosztályukba, de én már csak este, ebédnél találkozom velük. Ebéd alatt el-

mondja a király, hogy a kormányosapátok megszegték a fegyverszüneti megállapodásokat, bekerítették Ostenburgot és elvágták muníciókészleteitől. Amikor emiatt a király csapatai méltatlankodtak, azt a választ kapták: *Lázadókkal (mit Bebellen) így kell elbánni. Azokkal szemben minden meg van engedve.*

Amint Lehár meggyőződött az árulásról, elrendelte a visszavonulást. Ő és Ostenburg csapataiknál akartak maradni és támadást megkísérelni, le is ugrottak a vonatról, de őfelsége utánuk sietett és megparancsolta nekik, hogy szálljanak vissza, őfelsége akkor arra gondolt, hogy Nyugat-Magyarországra megy. Kiadta a parancsot, hogy egy magasrangú tiszt maradjon Torbágyon, szedje össze a szétszórt csapatokat és ezekkel együtt kövesse őt a hátrahagyott vonatokkal. Egyúttal értünk küldött a faluba az üzenettel, hogy törekedjünk mi is a legközelebbi vonattal utána menni. (Ez a küldönc már nem ért el bennünket.) Gratznak és Lehárnak a csöripusztai tárgyalásról való visszatérése és a vonat indulása között alig múlt el 7 perc és

máris tűz alá került az állomás. Az indulás pillanatában őfelsége vonatának ötödik kocsiját még elérte egy löveg, a királyt kísérő vonatot pedig már erősen lőtték az alig ezer lépésnyire levő ágyukból. Útközben tudomásukra jutott, hogy Tatán túl felszedték a síneket, továbbutazásról szó sem lehetett többé. Ekkor határozták el, hogy bemennek a kastélyba. Őfelsége nagy meghatottsággal beszél három vasúti alkalmazottról, kik már a király elfogatása után jelentkeztek és mindenáron le akarták tenni a hűségesküt.

Annál nagyobb megütközéssel beszéltek meg Hegedűs esetét, aki alig hogy beérkezett Tatára, az állomásról telefonon mint a kormány megbízottja mutatkozott be. Később jelentkezett a kastélyban és azt mondta, hogy utasítást kapott a kormánytól, bírja rá lemondásra a királyt és írja alá tanúként a lemondási okiratot Siménfalvyval együtt.

Estebéd után a pipázóban a királyné engem maga mellé ültet egy szűk kis kanapéra és egész este kizárólag velem beszél. Újból feltűnik nekem és bámulom,

mennyire szépen és szabatosan fejezi ki magát. A szó csak úgy pereg az ajkáról.

Elmondja, hogy száműzetésük első napjától kezdve mennyire bíztak nem egy vezetőben, mennyire meg voltak róla győződve, hogy a haza érdeke teljesen azonos az ő érdekükkel, de hogy öfelsege az utolsó félév óta nyugtalankodni kezdett, — kételyek támadtak benne egyesek loyaltása iránt. Elmondja, hogy ő tartotta a királyban a lelket, mindig próbálta a növekvő bizalmatlanságot szétoszlatni. Húsvét óta ez már nehezen ment, mert a király nagyon fel volt háborodva, ő akkor is arra kérte, hogy ne ítéljenek el senkit, nem lehet tiszta képük a helyzetről a távolból sok minden rosszul, legalább is másképpen hat, nem tudhatják, milyen okok játszanak közbe mindannál, ami történik. Ne szűnjenek meg bízni! No de a legutóbbi napok eseményei végképp kinyitották a szemeiket.

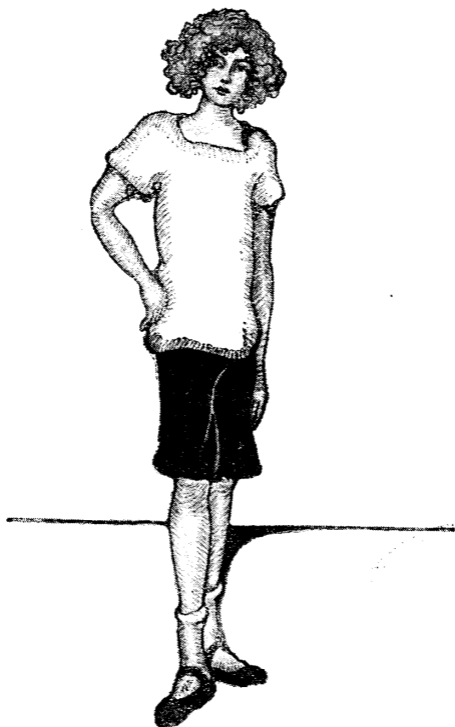
Amikor elmondtam neki, hogy Gyulát is gyakran félrevezetik-, mert túlságosan bízik az emberek becsületességében,

igazmondásában, a rosszat nehezen hiszi el, a királyné megjegyzi: »Ez legtöbbszörre így van. Nemes érzelmű emberek nem értik meg, hogy mások nem olyanok, mint ők, mert másokban is mindig önmagukat látják.« De dacára a sok keserves kiábrándulásnak, — folytatja a királyné, — ezek a csalódások nem képesek bennük a magyarok iránti hitet és bizalmat megingatni. A nagy összeomlás óta a monarchia nemzetei között a magyar volt az, amely a legtöbb hűséget és kitartást tanúsította. Svájcban is annyi jelét kapták a szeretetnek és ragaszkodásnak, hogy mindig csak mély megindultsággal tudtak hazagondolni. Látják, hogy a magyar nemzet tradícióihoz híven kitart a Szent Korona eszméje mellett, mely bizonyos, hogy előbb-utóbb minden irányban győzni fog

Majd elbeszélte, hogy a Sopronban eltöltött nap, október 21-ike házasságuk tízéves évfordulója volt. Nem győzi ismételni, mennyire jólesett nekik és mily szerencsés előjelnek tekintették, hogy életük ezen legboldogabb napját magyar földön ülheték meg.

És amint hallgatom ezt a csodálatos asszonyt, a régi elmúlt világból való családanyák típusa elevenedik meg benne, az — a mai fogalmak szerint talán — ódivatú hitvestárs, Int férje sorsa jobban érdekel a saját sorsánál, gondja jobban emészti a saját, gondjainál, szenvedése neki jobban fáj a saját fájdalmánál. Most is a megpróbáltatások tetőpontján megfigyelve őket, látom, hogy mindig egymásban keresik a vigaszt, egymásból merítik a szent ügyhöz szükséges erőt és kitartást.

És milyen rajongó a szeretetük gyermekeik iránt! Eddig nem kaptak hirt felőlük —"pedig ma csupa bizonytalanság mindannyiuk jövője! Nem tudják, hol és mikor látják viszont egymást. A királyné nem győz eleget róluk mesélni. Elmondja, hogy mennyire szeretnének hazajönni, hogy a kis Ottó trónörökös megszólít mindenkit, akit magyarul hall beszólni. Nevelőnője ezért gyakran megdorgálta és megfenyegette, hogyha nem hagyja abba, bepanaszolja anyjánál. A kis fiú erre nagy fölényvel magyarázta, hogy ő minden magyarral

Ottó trónörökös.

beszélhet. Mamája, egészen biztosan nem haragszik meg érte, sőt örül neki.

Amikor csakugyan arra került a sor, hogy a királynét bevonják a vitás kérdésbe, és ő kénytelen volt megmondani, hogy nem engedheti, hogy minden jött-mont idegent megszólítson, hisz nem tudhatják az illetőről, vajjon királyhú-e, a kis fiú nagyon meglepődött.

»Hát nem minden magyar ember királyú?« kérdezte és nagy szemeket meresztett, mintha ezt semmiképp sem tartaná lehetségesnek.

Séta közben egyszer megszólította egy magyar hölgy és azt kérdezte tőle, vajjon örül-e annak, hogy király lesz, mert most már ő lesz a magyar király. A kis trónörökös eleinte csodálkozással, aztán növekvő bosszúsággal nézett végig az asszonyságon.

»Én nem leszek király, ameddig a papa él. Ő a király és ő még soká fog élni.«

A hölgy azonban nem tágított: »De ha most megkoronázzák? Mert meg akarják koronázni!«

»Akkor mindjárt lemondok a papa javára,« tört ki a gyerekből haragos, dacos hangon.

Róbert fivérét gyakran biztatja, hogy idővel legyen ő király. »Én inkább tábornok leszek — magyar tábornok — az akarok lenni!«

A királyné még azt is elbeszélte, hogy amikor a kommün alatt az a hír jött, hogy Horthyt a kommunisták megölték, a gyermekek mindig imádkoztak érte. Amikor aztán megcáfolták a hírt, Ottó meg volt róla győződve, hogy ez az ő imádságainak a kihatása. Amikor húsvétkor a király első hazatérési kísérlete után a kisfiú meghallotta, hogy mi történt, nagy felháborodással kérdezte: »Hogyan bánhatott így a papával az, aki már halott volt és akit én támasztottam fel.«

Tata, október 25, kedd
Éjjel bejött hálósobánkba egy fegyveres csoport, mely, miután lefegyverezte az Ostenburg-tiszteket, akadálytalanul behatolhatott hozzánk. Felgyújtották a villanyt és mikor Gyula, aki már előzőleg hallotta a nagy lármát, revolveréhez nyúlt és kérdezte, hogy mit akarnak, udvariasan válaszoltak: »Legyen nyugodt, Kegyelmes Úr, nem bántjuk, mi az Ostenburg-katonákat keressük.«

Gyula akkor nem tudta, hogy kik ezek az éjjeli látogatók és csodálkozott, mikor körülbelül egy órára rá kopogtak az ajtónál és kívülről beszólt valaki: »Minden rendben van.«

Még bosszankodott, hogy miért zavarják annyiszor és a sok álmatlan éjszaka után miért nem hagynak végre pihenni.

Ez a pihenés csakugyan nem volt sem kiadós, sem hosszú. Öt órakor benyit Esterházy Ferenc, a házigazda, a hírrel, hogy Pestről utasítás jött Siménfalvynak, mely szerint Gyula, Rakovszky és Gratz fedezettel induljanak azonnal Fehérvárra, ahol katonai bíróság elé állítják őket. A legnagyobb sietséggel öltözünk és csomagolunk, azaz dobálom be a holmikat a kézitáskákba. Mária, aki már készen föl volt öltözve, segít nekem. Látom, hogy nagyon meg van ijedve és sok melegséggel gondoskodik rólunk. Töltött revolverünket és feljegyzéseimet ágyam alá hajítom és odasúgom Máriának: »Intézkedjél fölölük!«

A füstölgő reggeli már vár az ebédlőben. Tűnődöm, vajjon búcsúzhatunk-e a Felségektől, mert halljuk, hogy már fentvannak és a király nagyon tiltakozik az ellen, hogy tanácsadóit tőle elvigyék. Útra készen még sokáig kell várakoznunk, — odakint még éjjeli sötétség van, — de miután ez a várakozás nagyon elhúzódik és úgy látszik, újabb utasításokat várnak Pestről, bemegyünk

a pipázóba és egyelőre kényelembe helyezkedünk.

A háziak elmesélik az éjjeli eseményeket. A támadócsapat és az Ostenburg-katonák másfél óra hosszáig püfölték egymást az udvaron. Előbb lefegyverezték az Ostenburgokat, de miután Siménfalvy csendőrökért telefonált, ebeknek és az akkoriban Gebhardt százados parancsnoksága alatt álló Ostenburg-testőröknek végre sikerült a támadókat kidobni. Abban az időben szólhattak be hozzánk, hogy minden rendben van.

Az átható, lucskos hideg dacára Esterházy Franci hálóingben nézte a harcot és hiába szóltak reá, hogy öltözzék fel. Mária nagyon komikusan írta le a férjét, ahogy hálóingben és mindegyik kezében egy kézigránáttal ide-oda mászkált. Ők arra ébredtek fel, hogy hálósobájuk közelében, a falban lévő csigalépcsőn, zajt hallottak. Franci kiment és a felső lépcsőfokon állva, az érkező fegyveres embereket letaszította, úgy hogy egyik közülök a lépcső alá gurult. »Hol van a Karcsi?« kérdéssel jöttek fel, mire Franci azt fe-

lelte, hogy ő nem tudja, ki az. Máig sem derítették föl, hogy ez a banda tulajdonképp miért jött, fel akarta-e koncolni a királyt, vagy pedig magával hurcolni. A király már fogságban volt, tehát nem volt szükség újabb erőszakra. Mialatt mi a pipázóban ezeket megtárgyaljuk, a felségek a mellékszobában misét hallgatnak és vigyáznunk kell, hogy beszélgetésünk ne hallatsszék át.

Látva, hogy az idő múlik és nem jön újabb intézkedés, — már második reggelit is kaptunk, — megkérem Esterházy Tomit, a viceháziurat, szállítson az állomásra, hogy személyesen érdeklődhessen a király vonatából eltűnt szörmém után. Felszállok Tomival — aki el akar kísérni — Esterházy Anti autójára és készülünk kihajtani a várudvar erősen őrzött kapuján, de kemény »Állj« kiáltásokkal feltartóztatnak a szuronyos katonák. Egy tiszt durva hangon ránk ordít: »Hová akarnak menni?! Ez nem megy csak így!«

Erre elmondom, hogy elveszett róka-boámat és bundatakarómat akarom fel-

kajtatni. Fontoskodóan összesúgnak, Tomit leszállítják az autóról és helyébe egy szuronyos katonát ültetnek be.

Az állomás csakúgy, mint tegnap, tömve van katonasággal. Felkerestem Gombos ezredest és az állomásfőnököt és tárgyalok velük, de eredménytelenül.

Mire visszajövök, még mindig nem halatszük semmi a Fehérvárra való utazásunkról. Van tehát időm az ágy alatt levő holmikot onnan előszedni és Francinak őrizet végett átadni.

Lejön Boroviczény és elmondja, hogy őfelsége mennyire küzd politikusai eltávolítása ellen. Kijelentette, hogy ha elválasztják őt tanácsadóitól, akkor ő is le tartóztatottnak tekinti magát, mint ahogy tényleg az is, de megköveteli, hogy ezt nyíltan jelentsék ki. Tatát többé el nem hagyja és csakis az erőszaknak enged. Meséli Boroviczény, hogy jelen volt, mikor Siménfalvyra a király a legnagyobb felindulásban rákiáltott:

»Ön *nekem* tett esküt! Az én Lipótrendemet viseli! Tessék, fogjon el! Itt

a kardom!« És odanyújtotta neki a kardját.

Siménfalvy halásápadtan fejéhez kapott. Visszautasító mozdulattal kitántorgott a szobából, kint a falnak dőlve reszketett.

Minthogy a kastélyi telefonvezetékeket elvágták, Siménfalvynak mindig az állomásra kellett kimennie, hogy Pesttel beszélhessen és ez természetesen minden alkalommal sok időt vett igénybe.

Egy órakor reggeli volt a nagy ebédelőben. Én a király és Franci között ültem úgy, mint előző este. Franci később elmondta nekem, hogy ameddig ól, emlékében lesz ez a reggeli.

Egész idő alatt rémlátomásai voltak. Láta maga előtt, amint a felelőtlen csapatok a házba bérontanak és felkoncolják őfelségéiket. Annyira bántották ezek a rémlátomások, hogy érezte, hogy az étel sehogy sem akar lecsúszni a torkán. Reggeli után még sokáig ültünk a felségekkel a pipázóban és sok érdekes beszélgetés folyt.

Hirtelen zajosan kinyílik az ajtó és

betoppán Esterházy Lulu sápadtan, kimerülve. Ostenburg, amikor kiszállt a vonatból, a király külön parancsára nem jött be a tatai kastélyba, de egy uradalmi vadászházba ment, ahova elkísérték Lulu és fivére. Most felfedezték őket, Ostenburgot letartóztatták és Pestre hurcolták. Végbúcsúként azt üzeni Őfelségének, hogy büszkén és boldogan fog érette meghalni. Jelenleg — mondja Lulu — ő is le van tartóztatva, pedig okvetlenül kell, hogy szabadlábra helyezték, mert Pesten minden követ meg fog mozdítani a fogoly érdekében.

A királynő kérdezi, hogy miért lett ő is letartóztatva.

»Mint őfelsége udvarhölgye«, vágja ki büszkén Lulu, aki nem engedi magát könnyen zavarba hozni. De nem maradhat itt, — erősíti újból, — okvetlenül Pestre kell mennie. Ha fogvatartják, akkor kötélhágcsón fog leereszkedni az ablakból. (Bolond leány! mintha ezzel célt érne, hisz az egész kertet körülzárták és a kapukat is őrzik.) Fivére megnyugtatja azzal, hogy ő majd elintézi az ügyet.

Kimegy és pár perc múlva azzal jön vissza, hogy a dolog rendben van.

»Szabad vagy, ön vagyok helyetted elfogva.«

Aztán hosszasan magyarázza a királynénak, hogy őt valósággal nem lehet elfogni, csupán névleg. Már ötször volt fogoly és mindig kiszabadította magát a legkülönbözőbb módokon.

Most is majd talál módot rá, őt ne féltse senki. És ezt olyan furcsa kitételekkel magyarázza, hogy alig bírom a nevetést elfojtani. Még ilyen nagy és komoly momentumok sem mentesek a komikumtól.

De sorsunk még mindig eldöntetlen. Mivel azt kezdem hinni, hogy ma már nem visznek el, hozzáfogok a kipakolás-hoz;. Gyula ezalatt pihen kissé az ágyán.

Teaidőben megjön Pestről Pedlow kapitány, amerikai vöröskereszt-megbízott és magával hozza Fiáth Máriát, Károlyi Györgyöt és Miss Thomsont, egy fiatal amerikai újságírónt.

A felségek nem jönnek le, hanem felkérítik Pedlow-t. Esterházy Lulu meg-

örül az alkalomnak és kori az amerikaiit, vigye el Pestre. A király is nyugtalan Ostenburg sorsa felett és megbízza Pedlow-t, kérje meg a missziókat, hogy járjanak el érdekében. Miután a vendégek Luluval együtt elmentek, még sok ideoda beszélgetés folyik Pesttel. A király továbbra is energikusan protestál a szótválasztás ellen. Megmarad azon álláspontján, hogy el nem mozdul Tatóról és hogy inkább alkalmazzanak rajta erőszakot.

Pesten, ahol úgylátszik már túlságosan beleőrültek a cesaromániába, azt határozták el: legyen hát erőszak, de erre Siménfalvy még sem mer vállalkozni. Bejelenti, hogy leteszi a sarzsiját, keressenek mást. Sok idő múlik, míg Pest újra jelentkezik. Csakugyan kerestek mást, de nem találtak. A hóhérmunkára nem vállalkozott senki.

Most tehát mérséklük a nagy hangot és kezdenek alkudozni. Őfelségeiket Tihanyba fogják szállítani. Először Gratznak engedik meg, hogy elkísérhesse őket, de miután a király ebbe semmi áron sem akar

belenyugodni, új ide-oda üzengetés után végre hozzájárulnak, hogy a többi is mehessen, de hozzáteszik, hogy ez nem jelenti azt, hogy a tanácsadók elkerülik a büntetésüket. Gyula és Rakovszky erre megkeresték Siménfalvyt és kérték, jelentse be Pestre, hogy eszükágában sincs megkerülni a bíróságot és — nehogy tévedésben legyenek az ő intencióik felett — Gyula kijelentette, hogy hajlandó bármilyen bíróság elé menni, sőt megköveteli azt, mert nincs semmi titkolni valója. Ok csak azért akarnak a király mellett maradni, mert érzik, hogy ilyen nehéz időkben esetleg szolgálataira lehetnek. Rakovszky a maga részéről is megerősíti ezt és még azt is hozzáteszi, hogy a rendes polgári bíróságot követeli. Kimenet szemrehányást tesz Gyulának, hogy ezt miért nem hangsúlyozta, miért mondta, hogy hajlandó bármilyen bíróság elé menni, hisz ők magukra nézve nem fogadhatják el sem a katonai, sem a rögtönítelő bíróságot.

Az új pesti rendelet arról is szól,

hogy készüljenek valamikor hajnalban az elutazáshoz, de az urak közeli hozzátartozói nem mehetnek velük.

Ezzel, úgylátszik, egyenesen rám céloztak, nem lévén egyikünknek sem Gyulán kívül »hozzátartozója«. Azaz igaz, Boroviczényné! Miatta aztán újabb pour-parlek indulnak meg Pesttel.

Valódi szenvedés tanúja lenni a sok megaláztatásnak, melyet a királlyal elszenvettednek. A folytonos visszautasítások, brutális válaszok, a parancsosztogatások, — ezt engedik, ezt nem, éhez hozzájárulnak, éhez nem, — alig merek az arcukba nézni, valahányszor ilyen megszegyenítő ukáz érkezik. Lázong bennem a magyarságom, nemzetem hagyományos királyhűsége és az az osztályöntudat, amely származásban, nevelésben, sok ma mindenható tényezővel vérazonosságban összekapcsol.

A királyné bámulatos. Nem hallottam tőle egész idő alatt egy keményebb elítélő szót, amikor oly jóleső, oly emberi ily módon könnyíteni magán. Nincs sem elkeseredve, sem csüggedést nem látok

benne. Ő mindig önérzetes, bátor bizalmat tud önteni mindenkibe, csak a szemei tágulnak és a szokottnál fényesebbek, amikor már elviselhetlenné válik a velük szemben tanúsított nyers kíméletlenség. Milyen erőforrás a vallás, amely ilyen óriási önfegyelemre és önuralomra képesít!!

A folyosón, amelyen a felségek járnak, ha étkezni jönnek, fegyveres őrizet van felállítva. Amikor melegebb idő volt, az örök kint álltak a kapu előtt, most, hogy hideg van, a folyosón tolonganak. A királyt bántja, hogy előttük kell elmenniök és kéri, hogy arra az időre küldessenek el a folyosóról. Franci szorgoskodik, hogy ez megtörténjék és hogy be is legyen tartva. Egyáltalában gondos, figyelmes háziúr. Utána jár mindennek. Máriának is házigondjai vannak. Az egyik szalont a király dolgozószobájának rendezi be. A kastélyban és a melléképületben a legutolsó zug is lakva van. Az Ostenburg-tisztek kanapékon, de még a puszta földön is alusznak.

Ebéd alatt sok szó esett arról, hogy a

felsőeknek milyen kényelmetlen és primitív elhelyezésük lesz a papoknál és mennyire izolálva lesznek a félszigeten.

Franci és Mária ajánlkoznak, hogy elkísérik a felsőeket és megbíznák Siménfalvyt, hogy e kérdést intézze el Pesttel Boroviczény Ágnes felfolyamodásával együtt. Kórósukét azzal indokolják, hogy nem politizálnak, hogy nem volt közük a történetekhez. Ágnes pedig, mint a királyné közeli rokona (anyja egy Löwenstein hercegné, a királyné első cousineja) kéri, hogy maradjon mellette. Ezt végre megengedik és azt is, hogy Máriaék elkísérhessék Tihanyba. Csak velem szemben maradnak hajthatatlanok.

Ebéd után újra a kis kanapén ülünk a kandalló előtt és a királyné újra, mint tegnap, majdnem szünet nélkül beszél. Mintha távolból jönne a hangja, oly lágy. Én nézem az ajkát és hallgatom, mily szépen fűzi egymáshoz a szavait. De kevés megy át az öntudatomba abból, amit mond. A sok éjjelezéstől testileg és lelkiileg le vagyok rongyolódva. Az idegeim csak félig vannak beszámítható állapot-

ban. Már csupán az elválás rémét realizálom, csak ez a fájdalom tart ébren. Önkéntelenül gondolnom kell Tormay Cecilre, amikor írja: »a rettentő omlás robaja elnyeli az egyéni végzetek kis jajszavát«. Igaz! — mily kicsiny ez a jajszó azok számára, akiket nem érint, de mégis mily nagy ott, ahol az elevenre tapint, parce qu' il ni a rien de petit pour le coeur — tanították nekem gyermekkoromban.

Anélkül, hogy egy szót szóltam volna, a királyné megértette, — mert a szívével hall, — és biztat melegen, meggyőzően. »Nem történhet baja! Neki olyan neve, olyan állása van mindenütt. A külföldön is alig van hely, ahol ne ismernék nevét, ahol ne hallottak volna róla. Nem! Nem! Nyugodt lehet, nem érheti baj.« De amennyire meghat ez a bátorítás, ez a vigasz, annyira meg is ijeszt. Mindedig nem jutott eszembe, hogy baj történhetnék. Hisz ügye oly tisztán áll. Csupán az fáj, hogy elválasztanak, hogy nem maradhatunk együtt.. .

De most hirtelen másképpen kezdek látni.

A Fehérvárra való autóút megakadályozása egyesegyedül a király érdeme. Ha nem lépett volna föl olyan eréllyel, hogy még a kardját is kész volt átadni, elhurcolták volna és senki sem vállalt volna felelősséget arra nézve, hogy útközben mi történik.

Ez volt első percben Rakovszky benyomása is, aki a legrosszabbra is el volt készülve és Gyulának ismételtén mondta, hogy »Sohasem érkezünk meg Fehérvárig!« úgylátszik a király is ilyesfélére gondolt, azért lépett fel olyan keményen és elszántan.

Korábban mentünk szét, hisz újra csak rövid éjszakára van kilátás. Előbb még beírjuk nevünket mindnyájan a vendégkönyvbe. A király két sorban legkevesebb húsz K-t ír le, mielőtt a Károly nevet leírná. — A tollak Franci asztalán mind rosszak, keveset használhatják őket.

A felségektől nem búcsúzom, mert velük együtt fel akarok kelni hajnalban. Hogy aztán mi lesz velem, még nincs eldöntve. De undorodom Pesttől. Polgárdin aránylag közel vagyok Tihany-

hoz és ott csend és rokonszenves légkör van.

Hajnalban felébredtenek azzal, hogy meleg holmikat hoztak Bicskéről Gyulának. Megörülök, hogy idejekorán érkezett a küldönc. Pár nap előtt nyár volt, most teljesen beállt a késő ősz. Gyula kisüti, hogy az udvari vonat via Polgárdi megy Tihanyba. Én tehát mehetek velük egész odáig.

Sokáig várunk útrakészen a folyosón a fölépcső alján a felségekre. Kint még teljes az éji sötétség. Franci kirukkol-talja egész cselédségét a fehéorköntösös szakácstól kezdve le az utolsó lovászgyerekig. Sorfalat állnak és háromszoros éljenzéssel fogadják a felségeket, mialatt beszállnak a kocsiba. Két szép szürke van számukra a broomba befogva. Mi többiek autón megyünk.

A városban az egyik őrség reánk fogja a fegyvert. Franci ordít, hogy a király vonatához megyünk, — eresszenek! Egész hadiállapotban van a város. Őrjáratok cirkálnak és egy sor katonaság van felállítva a kastélytól az állomásig, a

vonat pedig megtömve Ostenburg-csend-örökkel.

Őfelségéik részérő villanyvilágítású, meleg szalonkocsit küldöttek Pestről. Meglep, hogy ennyi figyelemmel vannak. Mi, Gyula és én, a király fülkéjétől balra vagyunk. Jobbra Franciék, Boroviczényék. A két másik fülkében a kézipodgyász Strauss Mici komornával és Tatóról négy inas, akiket Franci elvisz Tihanyba. A fülkeajtók nyitottak. A folyosón élénk a közlekedés. Csurgón felszállnak Károlyi Daisy és Wenckheim Lilly. Velünk jönnek Fehérvárig, ahol József, a főispán várja a királyt. A pályaudvar üres. Nagyon őrzik. Csak az állomáson kívül állnak emberek.

Elhangzik egy magános Éljen! A »bűnöst« leütik. De még som lehet az ember hagyományos ösztönével síkraszállni. Az állomáson kívülálló emberek a vonat elindulásakor lelkesen tüntetnek. Amerre megyünk, a tilalom dacára emberek állnak a töltéseken és a veszteglő tehervonatok kocsijain. Legtöbbnyire egyszerű emberek, munkások, parasztok. Hisz még kora reggel van és Pesten gondoskodtak arról,

hogy tettüket homály fedje, mint ahogy nem is alkalmas arra a napsütés. Az emberek némák, beléjük van fojtva a szó, a sóhaj. Nekik nem szabad örülniök, hogy megjött a király, sem tiltakozni az ellen, hogy mint rabot viszik a ma még ismeretlen távol idegenbe. Ilyen esetben hivatalfosztás, esetleg börtönbüntetés jár. Elfogulva forgatják kezeikben kalapjaikat és várnak. Olyan testtartással, mint aki régen vár, de tovább is várni fog, mert várni akar. Hirtelen megrándulnak az arcizmok, megélnkülnek a szemek. Öröm és meghatottság váltakozik bennük. (Felülről, az ablakok függönyei mögül ez jól megfigyelhető.) Aztán felemelkednek a karok, lengenek a kalapok, a kendők. Integetnek. Síri csendben ugyan, de szünni nem akarón, mindig fokozódó lelkesedéssel.

És a felségek köszönik. A folyosón állnak, vagy visszasietnek a fülkájük ablakához és integetnek hosszan, fáradhatatlanul. Arcuk kipirult, szemeik könnyesek. Hálásak a részvétért és szeretetért, amelyet leolvasnak az arcokról, a

hódolatért, a királyhűségért, amelyet a kis emberek hoznak a kisemberek barátjának és amelyet nem tud beléjük fojtani a zsarnokság egyik terroreszköze sem. És mennyivel magasabbra értékelheti a »kisemberek barátja« ezt a csendes tüntetést, mint azt a fületsértő, zajos tömegszuggeszciókat, mely a hatalmast kisíri és amely a hatalomban a saját érvényesülését, a saját anyagi hasznát, a saját hatalomraj utasát ünnepli. Nem! Akármi vár még a jövőben erre a szerencsétlen fejedelmi emberpárra, nem azzal az érzéssel távoznak majd az országból, hogy nem kellene a népüknek. Nem ez a benyomás követheti őket a tengerekentúlra. Csak azoknak a sehonnanjövőknek, akik a magyar király itthonléte a homályba, a szürkeségbe való visszasüllyedést jelenti, csak ezeknek nem kell és nem fog kelleni a legitim magyar apostoli királyság soha.

Seregélyesre érve, mikor komolyodni kezd a helyzetem, megkérem Gratzot, beszéljen érdekemben Siménfalvyval, hátha még el tudna érni valamit. Gratz beszél

vele s azt mondja, hogy minden eredménytelen, próbáljam meg én. Kérni! — érzem, hogy fejembe szökik a vér. De csak egy percig habozom, azután megyek. Az ezredes be van zárkózva hálófülkéjébe. A függönyök mögött aludhatott, mikor Gratz bekopogott hozzá. Csodálkozom, hogy ki tudom nyögni, mit akarok. De ő úgyis tudja. Azt mondja, Pestről van utasítása, nem teheti meg. »Nem tudom elképzelni, hogy Pesten reám gondolnának. Azt sem tudják, hogy itt vagyok. Kinek a szemében lehet fontos az ön itt- vagy ottlétem? Ha tudniillik nem pusztá szekatúráról van szó.« Mialatt beszélek, nézem dúlt vonásait és mire megszólal, már tisztában vagyok vele, mit fog mondani. Udvariasan beszél, sajnálkozik, megtenne mindent, de még sem tehet semmit. Ő is csak közeg, csak végrehajtója a parancsoknak. Mikor már látom, hogy nem használ semmi, azt mondom, úgy azok a híres parancsok sem lehetnek oly fontosságúak, hisz percről-percre változnak. Végeredményében maguk sem tudják, mit akarnak ott Pesten a magas

ságban. Parányi jóakarattal észrevétlenül maradhatna az ön hollétem.

Látom, hogy nem tetszik az, amit mondok. Ő összeráncolja a homlokát és újból hangsúlyozza, hogy »külön parancsa van a Kegyelmes Asszony személyére nézve?. Beadom a derekamat. Biccentek a fejemmel. Kezet nem adok és megyek az ütközők vaslemezhidján át vissza az udvari kocsiba,

A király beüzen Gyulához, jönné át hozzá. De minthogy már csak két állomásra vagyunk Polgárditól és nekem rosszul esnék, ha most elhagyna, helyette én megyek be. »Búcsúzni jövök. Rövid időn belül el kell hagynom a vonatot.« »Hogyan, már ilyen gyorsan!« A felségek méltatlankodnak. Melegen érdeklődnek, részvétellel beszélnek, kérdezősködnek és mindig eltalálják azt a szót, amely jól esik. Érzem, hogy lerongyolt idegzetem nem állja soká. Végezni kell s pedig sietősen, mert nem akarok elérékenyülni. Megfogom a királyné kezét, két kezemmel erősen megszorítom és ajkaimhoz emelem. Aztán nem látok többé semmit,

egy hő- és könnyhullám borítja el az arcomat. És rohanok kifelé. Észre sem veszem, hogy nem búcsúzom a királytól s csak mikor utánam jön és az ajtóban felém nyújtja a kezét, tudom, hogy ez is utoljára volt.

A felségek még beüzennek Gyulának, hogy jöjjön csak akkor, amikor már kiszálltam, hogy meg ne rövidüljenek búcsúperceink.

Gyulát nagyon megviselte ez a pár nap. Azt mondja, hogy félöntudatánál van, félálomban.

Gyártelepen várakozik a Batthyányfogat. Katonák rakják ki kis podgyászomat. De a vonat sokáig áll. Én még beszélgetek Rakovszkyval, Gratzcal, Boroviczónyvel, mialatt nézem Gyula szinte áttetsző, feltűnően megsoványodott arcát. A felségek kinéznek az ablakból és felülről újra kezét nyújtanak. A hosszú vonatról leugrálnak a tisztek. Az ablaküregek megtelnek emberi féltetekkel, fejekkel, vállakkal, karokkal.

Leolvasom nézésükből, hogy mire gondolnak: »Mégfogyatkozunk, szűkül a ki-

rályt környező intimusok száma. Vájjon így lesz-e ez ezentúl is?«

Mikor jelzik a vonat indulását, megindulok várakozó kocsim fölé. Kiáltanak utánam, hogy a felségek kinéznek s intenek. Megfordulok, megyek vissza és az ablak alatt állva végbúcsúként felszívom emlékembe utolsó tekintetüket, résztvevő jószágos lelkük kisugárzását.

A kocsi aztán hosszasan megy párhuzamosan a lassan kúszó vonattal és én mindaddig nézem, amíg eltűnik a polgárdii állomás épületei mögött. Polgárdin még egy órát vesztegel. Vízet vesz. — És én ezt nem tudtam!

A kastélyban nincsen senki. Batthyányék, kik Bicskén voltak, Fehérvárra mentek, de miután Károlyi József megtelefonálta nekik a fehérvári állomásról, hogy érkezem, nem késhetnek sokáig. A komornyik kérdezi, akarok-e reggelit. Megköszönöm, — nem kérek. Nem vagyok éhes. — Pár perc múlva azonban beállít egy dúsan megrakott ezüst-tálcával. Meglepődöm, — hisz nem kértem reggelit. »Mégis készítettem«, mondja, »a Kegyelmes Grófné

fáradt, meglátszik rajta«. És pártfogólag: »Jó lesz egy kis erősítő, — nehéz időt tetszett *átélni*«. Tehát vannak ínég jószívű emberek!!!

Ilona sógornőmet halálra rémítette egy küldönc, aki az éj sötétjében beállított Bicskére, kihívta a ház elé az esőbe és félszavakban elmondta neki a tatai betörés éjszakáját, célozva a statáriális eljárásra is és sürgetve az ügyvédek megnevezését.

Polgárai, október 27, csütörtök
Ma írtam Balatonfüredre egy ösmerősömnek és kértem, hogyha teheti, látogassa meg Gyulát, hozzon tőle híreket és vigyen is tőlünk. Kértem, tudja meg azt is, hogy a királynénak mire van szüksége. Bár-mivel elláthatjuk. Egyidejűleg küldtünk mindnyájuknak könyveket, szivart, ruhaneműeket, de levelet csak neki, hogy mondja el szóval a tartalmát.

Még délelőtt megérkezik Salm Hermann Pestről. Vele jön Fekete repülőtszít. Salm nagyon izgatott Ostenburg miatt. Azt hallja, hogy reggelre ki fogják végezni. Tihanyba készül, papi köntösben akar bejutni a kolostorba. Ajánlani akarja a királynak, hogy a kormánytól követelje maga mellé Ostenburgot kísérel, akármerre viszik is száműzetésbe.

Tea tájban megérkeznek Tihanyból Esterházy Franciék. Tihanyban a tartózkodási engedélyek megszűntek. Rövid volt. Franciákat is küldik haza. Nagyon lehangoltak. A kormány tegnapi simasága tehát csak becsapás volt!

Elbeszélik, hogy az őrizet erősen megszigorítódott. Gyula, Rakovszky és Gratz az éjjelt az apátság egy földszintes szobájában töltötték együtt, — most a Hevesi-villában laknak a visszhangnál, fűtetlen szobában és csak engedéllyel mehetnek át őfelségéikhez. Boroviczénynek nem szabad a szobáját elhagyni, a felesége pedig csak külön engedéllyel mehet be a királynéhoz. A folyosókon felállított öröknek lövészi engedélyük van. Franci, aki a király ajtaja előtt várta a parancsokat, látta, amint a király kidugta a fejét az ajtóban és szólni akart hozzá. Odasietett, de az őr vállára emelte puskáját és keményen rászólt, hogy mozdulni ne merjen és mikor ő alkudozni próbált, az őr ráordított: »Szerencsétlen, ne mozduljon, mert lelövöm.«

A folyosókon detektívek is járnak fel s

alá. Boroviczény meglesett egyet, amikor a királyi pár szobája előtt az ajtó kulcslyukán hallgatódzott. Annyira el volt mélyedve finom foglalkozásába, hogy észre sem vette, amikor Boroviczény a háta mögé került. — Gyulának, mialatt a királynál volt, a szoba egyik zugába kellett vonulnia és hangját nagyon megtompítania, a királyné pedig keményen kopogó lépésekkel járt fel és alá az ajtó előtt, nehogy kihallatszok a beszélgetés a folyosóra.

Megjön Boy leányom Pestről. Örülök, hogy nem hagy magamra. Ó reá mindig számíthatok, ha baj van. Vele együtt jön Radnai, a *Magyarság* munkatársa és beszéli, hogy a *Magyarság* gépeit szétrombolták — úgylátszik dühöng a közbiztonság Pesten!

Október 28, péntek

Délfelé szobámba jön Ilona sógornóm és meglep a jelentéssel, hogy őfelségéék délután négy órakor a polgárdii állomáson át fognak utazni. Útban Pestre.

Nagy izgalomban vagyunk. Vájjon mi lehet o meglepetésszerű rendezésnek a célja?! Hamar elhatározom, hogy ha már nem is ina, de legalább holnap én is Pestre megyek. Ma mindnyájan ki akarunk menni az állomásra, de miután a csoportosulásokat nem engedik, óvatosak leszünk, nehogy a derék főnököt valami kellemetlenség érje.

Négy előtt kihajtunk Gyártelepre. Ilona, Lajos, Boy, Radnai és én, egynéhány inas és komorna. A vonatnak kis késése van. Növekvő izgatottsággal várjuk és szemmel kíséjük már attól a

pillanattól kezdve, hogy elhagyja a polgárdii állomást. Végre lassított menetben megérkezik és megáll. Feldobog a szívem. Mindvégig nem tudtuk meg fog-e állni. A vonatnak csak két személyszállító kocsija van. Keressük a felségeket» de nem látjuk sehol. Megpillantom Gyulát az utolsó kocsiban, a folyosón áll zárt ablakok mögött. Körülötte csupa civilruhás idegen. A háttérben szuronyos csend-örök.

Oda akarok futni, de intenek, hogy ne közeledjek. Gyula arca ijesztően halovány. Kifejezése komoly, szomorú. Most, hogy kétszer huszonnégy óra óta nem láttam, újból föltűnik, milyen rossz színben van. De mért nem száll ki legalább a hágcsóra? Miért nem ereszti le az ablaküveget és én miért nem mehetek közelebb, hogy megkérdezhessem, mi a terve, mit akar csinálni, hol van a király és a többiek mind? Karjaimmal hadonázom a levegőben, mozgatom hozzá a számat, úgy amint siketnémákkal szokás beszólni. De mindenütt csupa merevség, csupa mozdulatlanság ül az idegen arco-

kon. Gyula pedig mintha még halványabb volna, szemei még fénytelenebbek, még szomorúbbak.

De mi az? Jól látom? Nem mozdult-e meg a keze csaknem észrevétlenül egy jeladásra? És mintha felfelé, a mozdony felé mutatott volna. Szaladok felfelé, de nem látok semmit és jövök vissza. S mintha összesúgott volna az idegen civilruhások közül kettő. Kinyílik az ajtó. Az egyik közeledik felém. Arca ünnepélyes, hivatalosan merev, mint mindazoké, akik az államhatalom vaskarmainak szorongatásában ólnok. »Ömineneiája az első kocsiban van« és sokatmondóan néz a szemeim közé. »Ömineneiája!?« — most még kevésbé értem. De mire egy második kérdéshez jutnék, már eltűnt a civilruhás. (Megtudom később, hogy detektív.) És ott áll újra a folyosón.

Másodszor is megindulok a mozdony irányában tágra nyitott szemekkel, hogy belássak a fülkék mélyébe. És csakugyan igaz! Az egyik ablakban egy másodpercig felbukkan Csernoch hercegprímás ősz feje. Tőle nem messze Soós generális.

Visszahökkenek! Hát nem a király utazik?! Rohanok vissza. Szinte szégyenlem, hogy elpocsékoltam a rövid pillanatokot, amelyek meg hátra vannak. Gyula még mindig egy helyben áll és néz minket. Mögöttem Lajos, Ilona, Boy. Szinte mozdulatlanok. Hamarabb megértették, mint én, hogy itt milyen szörnyűség megy végbe.

A kalauz lead egy levelet az állomásfőnöknek s azután csaknem zajtalanul megindul a vonat. És mi is együtt vele párhuzamosan, hogy utána nézhessünk addig, míg szemeink bírják.

Az állomásfőnök nekem nyújtja át a levelet. A finom borítékon a hercegprímás címere. Csodálkozva szakítom föl és olvasom.

»1921 október 28, péntek

Kegyelmes Asszonyom! A Hercegprímás meglátogatta Tihanyban Andrássy Kegyelmes Urat, aki kérte annak jelentését, hogy jól érzi magát, a küldeményt megkapta és nagyon köszöni társai nevében is. Most utazik Andrássy

Kegyelmes Úr Rakovszky társaságában abban a vonatban, amelyben én írom e sorokat. Budapestre szállítják. Délután kót órakor indultunk Tihanyból és este hót órakor érkezünk Budapestre. A Hercegprímás és Soós tábornok is a vonaton vannak. A legalázatosabb tisztelettel *Leopold* Antal dr., a Hercegprímás oldalkanonokja.« — Meg vagyok hatva, jól esik ez a figyelem. És végre megérték mindent. Ebből az egy szóból: »Szállítják!«

II. BOROVICZÉNY ALADÁRNB AZ ENTENTE FOGSÁGÁBAN

Tata, 1921 október 26
Ma izgalmas éjszakánk volt. Egész éjjel vártuk, hogy a kormány elfogadja-e öfelsege feltételeit, melyektől függővé tette a Tihanyba való átköltözködését. A kormány ugyanis nem tartotta Tatát eléggé biztos helynek, mert túl közel van a cseh határhoz. Arra hivatkozott, hogy a csehek hadi készülődései folytán számolni kell egy esetleges betöréssel, amikor viszont a magyar hadsereg ellen-felvonulása esetén Tata vasútállomás túl lenne terhelve. Ezért azt kívánta a királytól, járuljon

hozzá, hogy Tihanyba vigyék. Őfelsége kijelentette, hogy mint foglyot bárhová vihetik, ha ellenben továbbra is meg akarják őrizni a látszatot, mintha ő nem volna fogoly, csak az esetben utazik Tihanyba, ha Andrássy, Gratz és Rakovszky, kiket előző nap már letartóztattak, kíséretében maradhatnak. Férjemnek előző nap Esterházy gróf egy embere újságot hozta, hogy a tatai csendőrparancsnok állítása szerint ő is le van tartóztatva. A király ezért kikötötte, hogy férjem is elkísérhesse őt, noha hivatalosan még senki sem közölte velő a letartóztatást.

Reggel négy órakor végre Siménfalvy ezredes azt a hírt hozta, hogy a kormány az összes feltételeket elfogadta s kérte a felségeket, hogy hatórára legyenek készen az indulásra. A királyné egész éjjel nem feküdt le, azt mondta, hogy átok sürgés-forgás a kastélyban s a katonai autók, melyeknek motorjai egész éjjel zakatoltak, nem engedték volna úgyszemint pihenni.

Hajnali öt órakor közös reggeli volt a kastélyban. Megtudtuk, hogy a királyi

párt Andrásyék, Gratz, Rakovszky, Esterházyak, férjem és én, valamint az Ostenburg-zászlóalj hat tisztje, Palotay uradalmi titkár, öt szolga és egy komorna kísérhetik el.

Pontban hatkor elindultunk az állomásra. A kastélytól az állomásig szoros katonai kordon állott, és szigorúan távol tartotta a közönséget, úgy hogy csak nagy távolról hangzott fel egy-egy »éljen« — »viszontlátásra«, s a távoli ablakokból itt-ott lobogtatott zsebkendőket a lakosság a távozó felségek búcsúztatására. Az állomás is szigorúan el volt zárva. Rögtön szálltunk a már készen álló vonatba, mely egy szalonkocsiból, egy közönséges személykocsiból, és két katonákkal megrakott kocsiból állott.

Nagy csodálkozásunkra a vonat közel fél órát állott Komáromban, hol nyoma sem látszott katonai készülődéseknek, s a túlpartról sem észlelhattünk semmiféle szokatlan életet. Férjem ekkor egy számára már régebben dolgozó cseh bizalmasától jelentést kapott, hogy odaát még semmiféle katonai intézkedés nem tör-

tént, csupán a komáromi híd vámórságát erősítették meg. A város maga teljesen nyugodt.

Komáromtól Tihanyig a falvakból, melyek mellett elhaladtunk, folyton jöttek parasztok a nyílt pályához nemzetiszínű zászlókkal és hódoltak a király előtt. Igazán megható volt, hogy a magyar nép ilyen szomorú percekben, midőn a királyt, mint foglyot, szuronyos katonáktól kísérve szállították az ösmeretlen jövő felé s midőn tudták, hogy a fogoly király életetése a hatalom jelenlegi birtokosai előtt nem hogy rokonszenves, hanem egyenesen tiltott dolog, mégis ily megindító jelet adta legendás magyar királyhűségének és lovagiasságának. A királyi pár könnyes szemekkel jelent meg többször az ablaknál, hogy megköszönje barátságos integetéssel az ünnepléseket. A királyné ismételve említette: merje csak ezentúl az entente állítani, hogy a nép akarata ellenére bírják koronájukat!

Csurgón néhány percig állott a vonat. Az állomásra kijöttek Károlyi József gróf és neje és Wenckheim Antalné grófné s

ágyneműt, fehérneműket és melegruhákat hoztak a királyi párnak, mert tudták, hogy alig van podgyászuk s hosszú ut van még előttük. Székesfehérváron, ahol erős katonai kordon megtisztította az állomást a közönségtől, a vasúti munkásság összesereglett s a vonatunk elindulásakor lelkesen tüntettek a király mellett.

Polgárainál a katonai hatóságok intézkedése folytán Andrássy Gyulánénak el kellett hagynia vonatunkat. Igen szomorú volt, hogy a királynénak, az első magyar asszonynak palotahölgye, ki a legnagyobb nélkülözések és kényelmetlenségek között híven kísérte a felséges asszonyt rövid magyar földön való tartózkodása alatt s kinek férjére, nehéz kötelességének teljesítése után, igen bizonytalan és nem kecsegtető jövő várt, kénytelen volt megválni tőlünk. Boldogabb viszontlátást kívántunk egymásnak s a vonat továbbrohant.

Ahogy elértük a Balatont, elénk robbogott egy másik különvonat, mely csupán egy személykocsiból állott. Kíváncsian figyeltünk a vonatra, mely egy kis állomáson bevárt minket és mellénk állott.

Azt hallottuk, hogy a kormány megbízottjait hozta, akik valami tárgyalásba akarnak bocsátkozni, de a bennülök árnyként tűntek el az ablakoktól, amint vonatunk kocsijok mellé futott, úgy hogy nem lehetett őket felismerni. Később hallottuk, hogy Kánya követ és Csáky Imre gróf voltak a rejtélyes utasok.

Egy órakor megérkeztünk Tihany állomásra. A kiszállást a vonat katonai parancsnokának kérésére el kellett halasztanunk addig, amíg ő intézkedett az elszállásolás módozatairól. A parancsnok hamarosan jelentette, hogy a főséges párt, két kísérőjüket és a katonai őrséget az apátság épületében szállásolják el.

A kíséret többi tagját az apátságtól néhány száz lépésre egy villában helyezik el. A király ekkor kijelentette, hogy nem hajlandó a vonatot erőszak alkalmazása nélkül elhagyni, ha kíséretét elválasztják tőle, mire rövid tárgyalás után hozzájárultak ahhoz, hogy a kíséret is bejöhet az apátságba.

A kiszállásnál a kormány megbízásából egy kinematografus felvételt akart ké-

szíteni a királyi pár elszállításáról, ami ellen Rakovszky tiltakozott, úgy hogy végre a készüléket eltávolították, s a felségek elhagyhatták a vonatot.

Az apátság kocsijain ismét erős katonai kordon között haladtunk föl az apátságba. Egy tiszt katona autón folyton elénk vágott, majd megállott, s az egész menetet engedte maga előtt elhaladni, majd ismét elénk robogott, s újra szemlét tartott. A tihanyi falucska erősen meg volt szállva katonasággal, és a népet szigorúan távol tartották utunktól. Csak egy helyen bukkantak fel valami palánk mögül emberek, midőn a felségek kocsija elhaladt, szomorú arccal integettek, s azután ismét sietve eltűntek.

Amint az apátság elé érkeztünk, a felségeket az ott felállított katonai őrség az előírt katonai tiszteletadással fogadta. A király, amint később mondotta, kissé csodálkozott, hōgy a csapatok, melyek néhány nap előtt tüzeltek reájuk, most egyszerre katonailag tisztelegnek előtte. Az ajtóban az agg apát vezetése alatt üdvözölte a felségeket a tihanyi papság-

A király a fogadtatást megköszönve azon reményének adott kifejezést, hogy jelenléte az apátság csendjét nem fogja megzavarni és az ott élő szerzeteseknek nem fog nagy kényelmetlenséget okozni.

Rögtön felmentünk a királyi pár számára előkészített lakosztályba. A lakás egy sarokszobából állott, mely igen egyszerű szalonnak volt berendezve, s két nagyon szűk cellából, melyeket hálóhelyiségnek szántak. ugyanezen az emeleten szállásolták el Esterházy Franciákat és minket is. Andrásy, Rakovszky és Gratz a földszinten laktak. A lépcsőkön és a felségek lakosztálya előtt fegyveres őrk állottak. Azonnal a megérkezés után az apátság konyhájából kitűnő villásreggelit küldöttek, s mivel a szolgálatszolgálat még nem érkezett meg, a reggelit Esterházy Mária tálalta fel a felségeknek. Mi — a kíséret — lent ettünk a nagy refektóriumban, az őrizetünkre rendelt tisztekkel együtt.

Amint reggeli után fel akartam menni az emeletre a számomra kijelölt szobába, mely a királyi pár lakosztálya mellett

volt, a fegyveres örök már írásbeli igazolványt kívántak tőlem, mely nélkül nem akartak felereszteni. Kénytelen voltam ezt a katonai parancsnokságtól beszerezni, ami nagyobb nehézség nélkül sikerült.

Reggeli után a király kihallgatáson fogadta az apátot, majd az Ostenburg-tisztek búcsúztak tőle, azok, akik Tatóról idáig kísérték. Innen valamennyiüknek el kellett távozniuk, állítólag szabadlábbon. Később megtudtuk, hogy foglyokként Kenyérmezőre vitték őket. Csupán Karner százados maradt meg, mint parancsőrtsiszt a király mellett, de másnap őt is letartóztatták.

Estefelé Siménfaly ezredes megmutatta férjemnek, hogy mily körletben szabad a királyi párnak és a kíséretnek az apátság körül sétálni s közölte vele, hogy egy motorcsónak fog másnapról kezdve rendelkezésükre állani, melyen a katonai parancsnokság engedelmével és ennek gőpvezetőjével a tavon csónakázhatnak.

Vacsorára sikerült a felségek szalonjánál nagyobb szobát találnunk, ahol Andrássy, Rakovszky, Gratz, Esterházyak

Karner és mi is résztvehattünk az étkezésen. Tekintve a szomorú napokat, elég vidám beszélgetésekkel telt el az étkezés ideje. Most már Esterházyék komornyikja szolgált fel s Esterházyék ezüstöt is hoztak magokkal Tatóról, úgy hogy külsőleg is tetszetősebb és kevésbé fogházjelleű volt az ebéd. Étkezés után a felségek még rövid ideig ott tartottak mindnyájunkat, de csakhamar lepihentek, mert a mai nap is nagyon fáradtságos volt. Siménfalvy ezredestől megtudtuk, hogy másnap az entente három megbízottja fog érkezni.

Tihany, okt. 27.

Reggel korán bejött szobánkba Esterházy Franci, s kétségbeesetten tudatta, hogy parancsot kapott, mely szerint délelőtt tizenegyig Máriával és az egész személyzettel el kell hagynia Tihanyt, csupán egy komornyik maradhat. Minden igyekezete, hogy továbbra is a királyi pár személyes szolgálatára Tihanyban tartózkodhassanak, teljesen hiábavalónak bizonyult. Bele kellett nyugodni a megváltozhatatlanba.

Délelőtt a felségek misére mentek az apátság templomába, ahová valamennyien elkísértük őket. Kijövet Siménfalvy közölte férjemmel, hogy le van tartóztatva, s nem szabad többé szobáját elhagynia, azonban, hála Istennek, megengedték,

hogy ezután is férjemmel lakhassak. Hallottuk, hogy Andrásyt, Gratzot és Rakovszkyt is letartóztatták, s az apátságból egy több száz lépésre fekvő villába szállították. Karnerről nem sikerült semmit sem megtudnunk.

A királyi párnak megtiltották, hogy szalonjukon kívül étkezzenek kíséretük tarsaságában és nem engedték meg, hogy a Siménfalvy által tegnap kijelölt helyen sétálhassanak. Ehelyett egy az apátság épülete mellett lévő elkerített kis kertet bocsátottak rendelkezésükre, ahol csak katonai őrizet alatt sétálhattak. Szigorúan megtiltották, hogy bárki is lakosztályukba bemenjen, akit nem Siménfalvy ezredes kísér oda; csakis nekem engedték meg, hogy az ezredesnél történt mindenkori jelentkezés után a felségekhez hívás nélkül is bemehessek; A fogoly urakat csak a király kifejezett kívánságára engedték át az apátságba, természetesen kíséret mellett, de itt beleegyeztek abba, hogy a királlyal egyedül maradhassanak.

Őfelsége íég nem tudott ezen intézkedésekről, amikor szobájából kilépve, az urak egyikét hívta. Esterházy Franci, hallva a király hangját, odasietett (a többiek már a szobáikban őrizték), mire az őrszuronyt szegezve állott elébe és agyonlövással fenyegette, ha a felséghez megy. Franci folytatta útját, mire a katona vállához emelte puskáját, de ekkor a cső előtt már a király alakja is ott állott, — a katona erre a célra mégsem mert löni, — leeresztette puskáját és sietve hívta az őrparancsnokot. Ezután őfelségével is közölték a kormány előbb említett rendelkezéseit.

A királyi pár sétára készült, de előbb búcsúzni akartak Esterházyéktól. Ez 11-kor meg is történt. A válás igen meleg volt, a felségeket Esterházyék bátor magatartása és királyhűsége mélyen meghatotta és sokszor emlegették, hogy éppen e nehéz körülmények között kétszeresen jól esett nekik.

Miután Esterházyék elmentek, a királyné magához hivatott, s elmondta, hogy amikor őfelségének az előbb emlí-

tett kormányintézkedéseket tudomására hozták, ő erélyesen tiltakozott a kormány szöszegése ellen. Hivatkozott a Tatán neki tett ígéretekre, hogy ha beleegyezik a Tihanyba való átköltözésbe, kíséretét megtarthatja és az urak rendelkezésére állanak mindaddig, míg Magyarországon tartózkodik. Most újból tiltakozott személyes szabadságának többi korlátozása ellen is, s követelte, hogy ezek után szüntessék már be a kétszínű játékot, s tartóztassák le őt formálisan is. Ennek jeléül szavai végén odadobta oldalfegyverét Siménfalvy ezredes lábaihoz.

Az ezredes azzal a kijelentéssel, hogy nincsen joga a felség oldalfegyverét magához venni, azt nem emelte fel, s a fegyver ott maradt fekvve a Felség ajtaja előtt, ameddig azt egy detektív felemelte és az ajtó előtti kis asztalkára tette. Itt láttuk még elutazásunkkor is.

A fegyveres örön kívül most már két detektív is örködött a felségek lakosztálya előtt. Észrevettük, hogy az egyik detektív, ha valaki bent volt a királynál, fülét az ajtóra téve hallgatódzik, ezért

a királyné, amíg a megbeszélések folytak, hangos léptekkel járt fel s alá a szobában az ajtó előtt, úgy hogy a detektív nagy bosszúságára nem hallhatott kívül semmit sem.

Siménfalvy ezredes ismételten hangsúlyozta előttünk, hogy az összes megvalósuló intézkedések az entente parancsára történnek, hogy az éjjel érkezett három entente-tiszt a rendelkezések pontos keresztülvitele felett őrködik.

Tihany, okt. 28

Korán reggel Siménfalvy ezredes arra kért, jelentsem be, hogy a hercegprímás és Soós tábornok kihallgatást kérnek. A király azt válaszolta, hogy a hercegprímás őeminenciáját azonnal kéreti míg Soós tábornokra vonatkozólag kérdezte, vajjon a tábornok a kormány vagy valamelyes katonai hatóság megbízásából jön-e, vagy a saját elhatározásából. Soós tábornok azon válaszára, hogy saját elhatározásából jön jelentkezni, mint tábornok, a király megüzente, hogy a hercegprímás után fogadni fogja. A hercegprímás közel egy óra hosszat volt a felségeknél. Utána Soós tábornok ment be egy csokor virággal a királyné részére, de már néhány perc múlva ki-

jött s kért, hogy néhány szót beszélhesen velem. Megtudtam tőle, hogy Andrásyt és Rakovszkyt még a mai nap folyamán Pestre viszik. Miután ezt a felségeknek jelentettem, ők magukhoz kórették az urakat, hogy búcsúzhassanak tőlük, Siménfalvy azonban közölte velem, hogy éppen ebben a pillanatban már elvitték őket, tehát nem jöhetnek. A királyné, amint ezt hallotta, a folyosó végén levő ablakhoz sietett, ahonnan el lehet tekinteni az állomáshoz vezető útig, hogy legalább búcsút inthessen a fogságba távozó uraknak, de az úton már senki sem volt látható. A felséges asszony mély felháborodással beszélte el ezt nekem s nagyon fájlalta, hogy hűséges tanácsadóiktól el sem búcsúzhattak.

Délután a felségek rövid ideig sétáltak a megjelölt kertben. Férjemnek megtiltották a sétálási, s nekem is csak egy fiatal külügyminisztériumi hivatalnok kíséretében lett volna szabad sétálnom, — úgy emlékszem Rostynak hívták, — akit az ételmezésnél és elszállásolásnál való segédkezésre küldtek ki. Miután azonban

Andrássyt és Rakovszkyt oly hirtelenül vitték el, nem mertem hosszabb időre férjem szobájából eltávozni.

A királyné már nagyon aggodott gyermekei miatt, mert hosszabb idő óta nem kapott értesüléseket. Végre estefelé a szombathelyi püspöki hivatalon keresztül érkezett egy svájci sürgöny, mely jelentette, hogy a kis fenségek mindannyian egészségesek. Legalább egy jó hír, annyi gond és aggodalom után!

Este a király hívatta férjemet, akinek Siménfalvy ezredes azonnal megengedte, hogy átmehessen. Férjem csak annyit mondott el a kihallgatásról, hogy őfelsége közölte vele a nap eseményeit.

Tihany, okt. 29

A sok eseménydús nap után a mai aránylag csendes volt, nem történt semmi különös. A *Pester Lloyd*ból, az első újságból, melyet a torbágyi napok óta láttunk, olvassuk, hogy a felségeket egy angol monitorra fogják vinni s hogy az entente a detronizálást követeli, de úgy látszik, csak a kisentente. Hogy a monitoron majd hová szállítják a királyi párt, az újságok csak találgatják. Hallottuk azt is, hogy férjemet holnap fogják Pestre szállítani.

Tihany, okt. 80

Nyolc órakor reggel vasárnapi misén voltunk az apátsági templomban. A templomot úgy mint eddig, szigorúan elzár-

ták a közönség előtt. Férjemnek nem engedték meg, hogy a misét hallgathassa, mire őfelsége Siménfalvy ezredest hívatta és kérdezte tőle, miért járnak így el férjemmel szemben, hiszen minden közönséges rabnak meg kell adni a lehetőséget, hogy vasárnap misét hallgathasson. Siménfalvy azzal védekezett, hogy ezt a parancsot is az entente-tisztek adták ki. A király hívatta az entente-tiszteket, de csak a francia ezredes jelent meg, mert a többiek még nem voltak ébren. Mikor őfelsége kérdőrevonta a tilalom miatt, a francia ezredes kijelentette, hogy semmi kifogásuk nincs férjemnek a misén való megjelenése ellen.

Férjemet délután két órakor két tiszt kíséretében Pestre vitték, miután néhány percnyi búcsúkihallgatáson jelenhetett meg a felségek előtt. Megbeszéltem férjemmel, hogy addig a királyné mellett maradok, — feltéve, hogy megengedik ezt sorsunk mostani intézői, — amíg valaki engem fel nem válthat. Isten tudja, mily soká leszek most távol férjemtől!

Délután a lapok azt írják, hogy a ki-

rályi pár száműzetési helye Malta, Madeira, vagy talán a görög szigetek egyike lesz.

Este a felségekkel ebédeltem. Igazán megható volt, hogy a királyné a délutáni újsághírek hallatára azonnal kikereste számomra a legrövidebb visszautazási lehetőségeket úgy Máltáról, mint Madeiráról és számítgatta, mennyi idő múlva lehetek ismét férjem közelében Pesten.

Tihany, okt. 31

A délelőtt teljesen események nélkül telt el. Egyedül reggeliztem szobámban, mert a felségeknek csak ritkán engedték, hogy meghívjanak! Délután negyednégykor Siménfalvy ezredes jelentette, hogy este hétkor vonattal valamennyiünket Bajára fognak szállítani és ott a királyi párt átadják az angoloknak. Kérdeztem, mi fog azután történni, hová visznek? Siménfalvy azt mondta, hogy ezt ő nem tudja, ő csak arra kapott parancsot, hogy a felségeket Baján adja ki az angoloknak.

Gyorsan összekapkodtam holmijaimat s átsiettem a felséges asszonyhoz. Nagy meglepetésemre láttam, hogy a királyné kiszolgálás hiányában sajátkezüleg cso-

magolt. A komornyik igen szorgalmasan dolgozott, de annyi kölcsönadott dolog gyűlt már össze, — Károlyi Józsiék is küldöttek még Tihanyba ágy- és asztalneműeket, — hogy egy kormorna és egy komornyik oly rövid idő alatt nem készült volna el az útra. Ettől tartva, a királyné is hozzálátott segíteni.

A délután folyamán megérkeztek Tihanyba Apponyi Albert és Szécheny Miklós grófok, hogy a felségeknél hódoljanak. Sokáig voltak a királyi párnál, majd átjöttek hozzám, s mély meghatottsággal beszéltek a náluk tapasztalt nagy lelki erőről és fennkölt gondolkozásról. Röviden elmesélték a Budapesten az utolsó napokban lejátszódott eseményeket. Ők sem tudtak a jövő és kényszerutazás célja felől többet mondani, mint amennyit már közöltek velünk. Mindketten roppant szerettek volna valamivel a szolgálatukra lenni. Szécheny gróf nagyon örült, hogy legalább egy villamos zseblámpát adhatott a felségeknek, különben minden útravalóval, legalábbis a legszükségesebbel, már el voltak látva.

Lelovics komornyiktól hallottam, hogy mindjárt a Tihanyba való megérkezésünk napja után Esterházy Tomi és Anti autón Tihanyra jöttek, és könyveket s több szükséges házi felszerelést hoztak. A hozott holmik megérkeztek, de Tomit és Antit letartóztatták!

Közvetlenül az indulás előtt a felségek kérték az apátot, hogy megköszönjék szívességeit és a vendégszeretetet, melyet e magas, de reája kényszerített vendégekkel szemben a legteljesebb mértékben tanúsított. Az agg apát természetesen urát és királyát és királynőjét látta bennük, bár a kolostorban mint a kormány foglyait helyezték el őket, kiket néhány óra múlva a kormány rendeletéből egy idegen hatalomnak fognak minden feltétel nélkül kiszolgáltatni!

Pont hót órakor Siménfalvy ezredes indulásra szólított fel s lekísértem a felségeket gépkocsijokhoz. A folyosón ott állott könnyes szemmel Apponyi Albert gróf, a magyar szabadságért és önállóságért egy emberöltőn át küzdő aggastyán, hogy tanúja legyen,

miként hurcolják Magyarország törvényesen megkoronázott királyát a »magyar királyi« kormány rendeletéből idegen hatalom börtönőrei közé! — s ott állott Széchen gróf, a magyar király udvarnaga és szemlélnie kellett, hogy a király udvari kíséret helyett fegyveres öröktől kísérve utazzék el országából, melynek kiépítésén dolgozott trónralépte első napjától kezdve!

Az udvar, ahol a gépkocsik vártak, koromsötét volt s az ablakokból jövő fénysáv itt-ott egy felcsillanó szuronyon, vagy egy rohamsisakon nyugodott meg. Borongós, őszi éjszaka adott siralmas hátteret a magyar történelem e szomorú és soha el nem törülhető jelenetéhez.

A felségeket egy csukott gépkocsin egyedül Siménfalvy ezredes kísérte, én a következő, nyitott, felhajtottfedelű gépkocsin ültem a komornyikkal és komornával és a kézipodgyással egy olasz és egy magyar tiszt őrizetében. Oly sötét volt, hogy nem tudtam kivenni a katonai kordont sem, mely kétségkívül ott állott az állomáshoz vezető út mellett, épp

úgy, mint jövetelünkkor. Az út kegyetlen rossz volt, majd kirázta a lelkünket! Reményeltem, hogy a királyi párt vivő gépkocsi vezetője óvatosabban hajt, mint a mi soffőrünk!

Az állomáson egy régi, szűk szalonkocsi várt, melyben a felségeken kívül csak én s a komornyik és komorna kaptunk helyet.

Minthogy induláskor azt mondták, hogy már nincsen idő az estebéd elfogyasztására az apátságban, hanem majd a vonaton fogják azt felszolgálni, a felségek a felszállás után kérték az estebédet, mert minél előbb nyugalomra akartak térni. Erre beküldöitek egy pár darab fekete kenyeret, egy darab sajtot és néhány szelet szalámit, s ez volt az utolsó étkezés, melyet a magyar kormány a magyar királynak magyar földön tálaltatott!

H. M. S. Glowworm, nov. 1

Egész éjjel haladt vonatunk, s az állomásokat nem tudtuk felismerni, mert mindenütt, ahol megállottunk, az állomáson kívül, teherkocsik között vesztegeltünk. Hatkor reggel Bajára értünk. Pompás őszi reggel volt, az ég derűsen, sugárzó-kéken, mintha a magyar földtől való nehéz búcsút akarta volna vidámbabbá varázsolni, a búcsút, melyet az emberek oly komorra tettek.

A vonat Baja állomása előtt nyílt pályán állott meg, a Duna partján, s amint az ablakból kitekintettem, láttam lent két kis hajót horgonyozni. Nem mertem elhinni, hogy ezek közül valamelyikre szándékoznak a királyi párt szállítani. Annyira nem nyújtottak feje-

delmekhez móltó látványt, hogy bárki is meggondolta volna, hogy rászánja-e magát rajtok hosszabb út megtételére. A szalonkocsi ablakai alatt a magyar és entente-tisztek között véget érni nem akaró tárgyalás indult meg, melynek tartalmáról nem tudtunk meg semmit. Végre láttuk, hogy a kocsitól a hajóhídhöz vezető rövid úton teljesen szoros kordont vonnak magyar katonákból, s mikor ezzel elkészültek, Siménfalvy ezredes felszólított, hogy menjünk a hajóra. Előment Siménfalvy ezredes, utána a felséges pár, s utánok én. Ez volt az egész kíséret! A szuronyos kordonon belül haladt a fogoly király és királyné a Dunapartig, hol leírhatatlanul meredek kőlépcső vezet loemeletmagasságról a vízig. Itt keskeny deszkából álló, rögtönzött hajóhídon, melyen félelmetes volt átmenni gyakorlatlan lábbal, jutottunk a Glowworm fedélzetére. A sűrű kordonból egy katona, amint a király előtte elhaladt, odaszólt hozzá: »Viszontlátásra, Felség!« — Nem hiszem, hogy e becsületes magyar katona ezt parancsnokságá-

nak a kívánságára tette volna! Ellenben a felségek annál jobban örültek neki.

A másik hajó, melyet a vonat ablakából láttam, a Lady Bird volt, mely kíséрни fogja a Glowwormot. A Glowworm parancsnoka érkezésünk pillanatában még nem volt a hajón, s így a Lady Bird parancsnoka fogadott. A felségek azonnal a számukra kijelölt kabinokba mentek, s kellemesen meglepődtek a kis hajó ragyogó tisztaságán. Közelről nézve mégis sokkal barátságosabb volt, mint ahogy a vonatból látszott.

A királyi pár rendelkezésére bocsátották a parancsnok lakosztályát, mely egy nagyobb kabinból állott, — ez volt a szalon és ebédlő, — mellette egy kis hálófülke, mely oly szűk volt, hogy őfelsége ágyán keresztül kellett a fürdőszobába átmenni. Alig voltunk a hajón, midőn láttuk, hogy vonatunk helyet ad egy másik vonatnak, melyből a pápai nuncius, Msg. Schioppa és a királyné főudvarmestere, Esterházy Sándor gróf szállottak ki. Esterházy Sándor itt csatlakozott hozzánk, hogy mint egyetlen úr kísérje őfelségét

szomorú útjára. A nunciust azonnal a király elé bocsátották, ki őt már kabinjában fogadta.

Mialatt a nuncius a felségeknél volt, a magyar tisztek az entente-tisztekkel jegyzőkönyvet vettek fel a király és királyné kiadatásáról, de a jegyzőkönyv tartalmát velünk sohasem közölték.

Nemsokára ezután hozzám jött Selby angol ezredes, az egyik entente-tiszt, ki már Tihanyban volt, s ki férjemet régebből ismeri. Beszélgetés közben sajnálkozásának adott kifejezést, hogy Tihanyban nem engedték meg neki férjem meglátogatását. Igen elcsodálkoztam ezen, mert hisz nekünk Tihanyban mindig azt mondták, hogy az entente-tisztek örködnék a foglyok teljes izoláltsága felett, s magyaráztam neki, mennyire hozzájárult az ő rendelkezése is ahhoz, hogy nem látogathatta meg férjemet. Ez ellen Selby a leghatározottabban tiltakozott, s mondta, hogy kifejezetten kérte az engedélyt férjem meglátogatására, mert szeretett volna vele találkozni, azonban a magyar kormány tisztjei ezt határozottan megtagadták.

Alig váltam el Selby ezredestől, midőn visszajött a hajó parancsnokának megbízásából s bocsánatot kért, hogy négy karikatúrát Vilmos német császárról a felségek cabinjában felejtettek. Most, hogy a pápai nuncius náluk van, nem mernek bemenni, de biztosított, hogy amint a nuncius elment és a felségek egy percre elhagyják a kabint, eltávolítják azokat. Azzal mentegetődött, hogy a hajó csak tegnap kapott parancsot a király és királyné felvételére s így rengeteg tatarozni és rendezni való volt. A nagy készülődésben egész megfélekeztek a karikatúrákról, melyek a háború alatt kerültek a hajóra. Csakugyan a képeket el is távolították onnan azonnal, amint a felségek a fedélzetre jöttek és ők észre sem vették azokat.

A parancsnok jelentette, hogy a hajó indulásra készen áll. A magyar tisztek és Kánya követ, aki titkárával együtt a mi vonatunkon utazott, s rögtön utánunk a hajóra is feljött, elhagyták a hajót. Leszállott Schioppa nuncius is, miután még néhány percig beszélhettem vele

Schioppa szintén rendkívüli elragadtatással beszélt a felségek bámulatos lelki erejéről, s tiszta megítélésükről, mellyel a helyzetet nézték. Megígérte, hogy fogóságban levő férjem sorsa iránt a legmelegebben fog érdeklődni, hisz férjem a szentszék melletti magyar követség ügyvivője volt akkor, midőn őt a budapesti nunciatúrára küldték ki, s így már Rómában jó viszonyban volt vele. A nuncius ígérete igen megnyugtató, mert természetesen aggódtam kissé férjem sorsa miatt.

A Glowwormon megérkezésünk után hamarosan elkészültek az útra és elindult lefelé a Dunán. Nemsokára reggelit kaptunk, ami igen jól esett, hiszen utoljára tegnap délben étkeztünk az apát-ságban, mert a vonaton feltálalt sajtot nem lehetett a legjobb akarattal sem étkezésnek minősíteni!

Reggelinél a királyné két levelet mutatott nekem, melyeket abban a pillanatban kapott, amint Tihanyban vonatra ültünk. Az egyiket két osztrák polgár-ember írta, melyben megbotránkozásuk-

nak adtak kifejezést afelett, hogy a »magyar királyság« hogyan bánik királyával, s mit várjanak még hajdani testvérállamuktól ily gyászos tett után. A másikat hasonló tartalommal egy svájci ember küldötte, azzal a megható hozzáfűzéssel, hogy szeretne valamit a Svájcban maradt fenséges gyermekek érdekében tenni. A királyi párt ezek az ismeretlen kézből származó közvetlen sorok molyen megindították! Istenem, természetes is, ilyen pillanatban!

Gyönyörű őszi nap volt. Az étkezések kivételével folyton a fedélzeten ültünk. Esterháznak részletesen elmeséltük az eseményeket, melyek Sopron óta lejátszódtak, s a király, mint vadászember, nagy érdeklődéssel szemlélte a Dunában úszkáló és a partokról felrebbenő sokféle és érdekes szárnyast.

Délután elhelyeztek engem is az alsó fedélzeten egy kis kabinban, mely bizony nagyon szűk volt. Esterházyt a Lady Bird-ön szállásolták el. Öt óra tájt megérkezett a Glowworm parancsnoka, Snagge kapitány, ki azonnal bemutat-

kozott a felségeknek. Remek szép napnyugta volt, de az idő hűvösre fordult, hiszen már késő őszben vagyunk. El kellett hagynunk a fedélzetet, s a hajó hat óra felé horgonyt vetett a folyam közepén, mert a csekély vízállás mellett a holdtalan sötét éjjelen nem mertek hajózni, féltek, hogy zátonyra juthatnánk. Hót óra körül az estebédet szolgálták fel, és velünk evett Snagge parancsnok is. Igen mulatságos ember, ebéd alatt sok érdekeset mesélt utazásairól. Az asztalt üvegtartályban két szép úszkáló aranyhal díszíti, Snagge kedvencei, vele voltak valamennyi útján a háború alatt is.

H. M. S. Glowworm, nov. 1

Reggel korán nagy vízesés ébresztett fel, mely a kabinablakon át fülkémbe ömlött. A fedélzetet mosták s miután éjjelre nyitva hagytam az ablakot, mely valójában csak szellőztetőlyuk, az egész áradat bezúgott a kabinba. A matróz, akinek kötelessége lett volna minden-hová beszólni, hogy a nyílásokat zárják el, nem mert kopogásával felébreszteni, miért a steward nem győzött eléggé bocsánatot kérni. Sokat neveltünk ezen reggeli alatt.

Közeledtünk Újvidékhez. Hallottuk, hogy ott egy motorcsónak partra megy és feladja a postát. Mennyire örült a szegény királyné, hogy ismét hírt küldhet gyermekeinek! S én is boldog voltam,

hogy írhatok férjemnek, ki bizonyára nagyon várja már a fogházban leveletem!

Ismét gyönyörű idő volt és a fedélzeten tartózkodhattunk egész nap.

Snagge kapitány a nap folyamán a király becsületszavát kérte, hogy míg hajóján van, nem fogja megkísérelni a Magyarországra való visszatérést, illetve nem fogja hajóját saját elhatározásából elhagyni. Ófelsége ezt megtette.

Hallottuk, hogy reggel egy szerb tiszt szállott a hajóra, ki azt az akkoriban még hazug hírt hozta, hogy a pesti nemzetgyűlés detronizálta *Károly* királyt, s minden áron be szeretett volna hozzá menni, hogy lemondási nyilatkozat aláírására szólítsa fel. E szerbnek nem sikerült a király elé jutnia, azonban a detronizálásról szóló hírt, mely igen plauzibilis volt, elhittük, mert minden hírforrástól el voltunk zárva. A magyar kormánynak ez az eljárása természetesen nagyon keserűen érintette a felségeket, bár a múlt napok tapasztalatai után egyebet úgysem vártak. Annál jobban örültek a magyar nép újra és újra

megnyilatkozó hűségének, mely a kormány eljárását meghazudtolta. Az angol kapitány mesélte, hogy semmi áron nem tudott még a szerbek által megszállott területről sem magyar révkalauzt kapni, mindannyian azt mondták, hogy *ők bizony nem kalauzolják ki a magyar királyt elhurcoló idegen hajót!* Végre nagy összegért szerb révkalauzt fogadott fel.

H. M. S. Glowworm, nov. 1.

Reggel áthaladtunk Belgrádon. Snagge kérte a királyi párt, hogy míg a város alatt elmegyünk, maradjanak kabinjukban, nehogy a fedélzeten megpillantva őket a szerbek tüntetést rendezzenek. Egész délelőtt nagyon szép időnk volt, de délutánra beborult az ég, hideg őszi szél kerekedett, s így a kabinokban maradtunk. Olvastunk és a királyné a változatosság kedvéért patience-t rakott.

Igen szomorú és levert voltam. Semmi reményem nem volt, hogy valahol hírt kaphatok férjemről, s abban sem bíztam, hogy az én leveleim el jutnak hozzá. A királyné érezhette bánatomat, mert egyszerre csak minden előzmény nélkül

a legbájosabban elkezdett vigasztalni, s biztatott, hogy beszéljek Snagge-el, aki- nek biztosan módjában lesz férjemről hírt szerezni. Igazán nagy asszony a királyné! Saját gondja és bánata nem tölti el annyira szívét, hogy környezetének személyes bajaival ne törődjék és vigasztaló, jóleső szavakat ne találjon számukra! Kimondhatatlanul jól esett igazán anyai szívjósága és rokon- szenve!

Kissé megvigasztalva lementem Snagge- hez, ki készségesen megígérte, hogy az angol követség révén kísérletet tesz és hírt küld férjemnek a fogságba és róla is szerez értesítést. A válasz Turn-Seve- rinbe jöhet meg. Snagge ezután elbe- szélte, hogy a hajón időző szerb tisztől érdekes dolgokat hallott. Közölte vele a tiszt, hogy a király Magyarországra való érkezésének hírére a belgrádi állomáson ismeretlen tettesek több benzin- tartályt felrobbantottak, ami nagy tüzet idézett elő, úgy hogy a belgrádi állomás — a mozgósítás szempontjából a leg- fontosabb gócpont — nagy veszélyben

forgott. Egyáltalán Snagge-nek az volt a benyomása a szerb tisztekkel folytatott megbeszélések után, hogy a hadjárat, melyet a szerbek esetleg indítani szerettek volna öfelsége Magyarországa ellen, rájuk nézve kevés sikerrel járt volna.

Snagge bevallotta, hogy tegnapi leveleink nem mentek el Újvidékről, mert azt a parancsot kapta, hogy egész postánkat valamelyik angol követségnél személyesen adja le továbbítás végett, s ezt majd csak visszajövet teheti meg. Természetesen igen elszomorított ez a hír. Azonban elgondoltam, hogy a királyné a nálamónál sokkal nehezebb sorsát mily lelkierővel viseli. Ő sem kap hírt gyermekeiről már napok óta, s azért van elválasztva tőlük, mert hazajött, s itthonról kikergették. Most hontalanul bolyong, s gyermekeit nem is tudja mikor és hol fogja viszontláthatni. Az ő példájából erőt merítettem, s könnyeimet leküzdve, visszamentem a kabinba.

Esterházy ma szintén a mi hajónkon, a Glowwormon kapott helyet s így nem

kellett többé ebéd után a Lady Birdre átcsónakáznia, ezért kissé tovább maradtunk este a királyi párral. Snagge kapitány mindent elkövetett, hogy időnket kellemesen megrövidítse. Igazán figyelmes háziúr volt, el akarta velünk felejtetni, hogy tulajdonképpen börtönben vagyunk.

H. M. S. Glowworm, nov. 4

Tegnap este óta Moldava előtt horgonyzunk. Éjjel mindig állt a hajó, csak nappal haladtunk, mert a vízállás rendkívül alacsony. Ma reggel pedig el sem indultunk. A Vaskapunál a vízállás olyan csekély, hogy hajónk semmiesetre sem mehet rajta keresztül. Azon tanakodnak, nem lehetne-e motorcsónakkal áthatolni a Vaskapun, s azután egy elénk küldött hajóra átszállni. A román kormány azonban azt akarja, hogy autókon menjünk Orsováig, s onnan vonaton. Ennek eleinte Snagge kapitány ellenszegül, mert nem akar román területre menni az őrizetére bízott királyi párral.

Annyi bizonyos, hogy a Glowwormon nem folytathatjuk utunkat. Az öreg

Duna, a magyar folyó, a Vaskaput alkotó magyar hegyóriások elleneszegültek annak, hogy Magyarországot korcs ivadékok meggyalázzák, s o természetes védőfalon keresztül vihessék ki idegenek a magyarok felkent királyát és királynéját! Szegény ősi Duna, szegény ősi hegy-ségek, ti a magyar becsület fogalmát egy évezreden át más nemzedékektől tanultátok, mint a mostani, de sajnós, előn-állásokat és becsületeteket ma le tudják küzdeni a tehnikai eszközeivel!

Egész nap folytak a tanácskozások Snagge és a román kormány között továbbutazásunkat illetőleg. Snagge mindenáron *azt akarta*, hogy a Vaskapu túlsó oldalán hajóra szálljunk, mely azután egyenesen Sulinába megy az ott várakozó angol hadihajóhoz. A románok ezzel szemben újból és újból hangoztat-ták azt a kívánságukat, hogy Orsovától Galacig vonaton menjünk.

A moldvai francia révparancsnok, mint-hogy hajónk egész nap ott vesztegelt, eljött jelentkezni, s gyönyörű chrysanthe-meket hozott a királynénak.

A nap folyamán azt a biztosnak látszó hírt kaptuk, hogy száműzetési helyül Malta szigetét állapították meg. aminek a királyné rendkívül megörült, mert gyermekei, különösen a még nem is egy éves Charlotte királyi hercegnő meg volnának kímélve hosszabb tengeri úttól.

Borús, esős őszi nap volt, már nem lehetett a fedélzeten maradnunk s egész nap kabinjainkban kellett tartózkodnunk. Este még mindig nem tudtunk semmi biztosat holnapi sorsunkról.

H. M. S. Glowworm, nov. 5.

Hajnali négy órakor zörögnek és jelentik, hogy reggel kilenckor autókon indulunk tovább Moldaváról, míg a podgyászt már reggel hétkor előreküldik. Gyorsan összecsomagoltam s aztán tovább aludtam, de az indulástól majdnem elkéstem, mert elfelejtettem órámot a kelet-európai időre állítani, mely időszámítás tudvalevően egy órával megelőzi a közép-európaiat. Nyolc órakor reggeli volt s kilenckor csónakon Moldavára mentünk, hol egy csomó gépkocsi várt bennünket. Kíséretünkben volt Snagge kapitány és titkára és 20 angol tengerészkatona Roberts hadnagy parancsnoksága alatt. Tehát nem a románok őrizetében voltunk. Csupán egy román tiszt jöhetett velünk

s csatlakozott egy francia tengerész-tiszt is az illető Duna-szakasról.

Megindultunk. Elöl egy gépkocsin Roberts hadnagy négy tengerész-katonával, utána az egyetlen csukott gépkocsin a királyi pár Snagge kíséretében, a vezető mellett egy fegyveres angol katona ült, a következő kocsin Esterházy és én, velünk Snagge titkára és a román tiszt, végül, mint utóvéd az angol tengerész-különítmény többi katonája.

Moldava teljesen csendes volt. Itt-ott nézett ki az ablakon egy-egy kíváncsi arc; azt hallottuk, hogy Moldavát két nappal ezelőtt jórészt kilakoltatták.

A Dunamentén, a Vaskapun átvezető pazar szépségű országút, melynek megragadó regényességéről boldogult Erzsébet királyné nem tudott eleget beszólni környezetének, elhagyatott volt. A Dunán mindenütt homokzátonyok bukkantak elő és egy hajó vagy csónak sem kavarta fel a hatalmas, sima víztükröt. A hegyek némán tekintettek le az alattok elsikló szomorú menetre. Gyönyörű őszi nap-sütés volt ismét! Nagymagyarország

csodálatos szépségeit mégegyszer megbámulhattuk és megsirattuk! Az országúton sűrűn talákoztunk csendőrjárőrökkel, akik a forgalmat az utón feltartóztatták, úgy hogy alig láttunk az egész idő alatt élő lelket.

Beérkeztünk Orsovára. A város teli volt az utcákra kisereglett lakossággal s oly meleg tüntetést rögtönöztek a fogoly királyi pár mellett, hogy nem bírom leírni. *Mindenünnen harsogott az »éljen«, integettek és hívták a királyt, jöjjön már őket felszabadítani.* Úgylátszik, nem osztották szegény elszakított honfitársaink a »budapesti magyarok« nézetét.

Az állomáson kívül szálltunk a vonatra, mely szalon, háló, étkező-kocsiból, egy rendes személykocsiból és podgyász-kocsiból állott. A szalonkocsi természetesen a Máv-tól lopott magyar kocsi volt.

A királyi pár azonnal beszállott a szalonkocsiba, én a komornyikkal a podgyászkocsiba mentem kézipodgyászukért, melyre a húszórás utazás alatt szükségük lesz. A szalonkocsiban kaptunk helyet Snagge és én is.

Orsova után áthaladt vonatunk a régi magyar határon. Miután ezt a vonalat könnyes szemmel elhagytuk, őfelsége visszavonult és levetette egyenruháját. Most már külföldön volt, tehát a régi szokásnak megfelelően polgári ruhába Öltözött.

Villásreggeli az étkező-kocsiban volt. Turn-Severinben, sajnos, nem volt időnk a postára küldeni, és meg sem tudhatam, vajjon érkezett-e férjemtől számomra sürgöny. Ez rosszabbul esett, mint hogyha nem is vártam volna hírre.

Románián való átutazásunk alatt minden állomáson leugrottak megálláskor a vonatról az angol tengerészkatonák, s kizárólag ezek örködtek személyes biztonságunk felett, sehol sem román katonák.

A vonatunkat kísérő román tiszt kérte Snagge kapitányt, vezesse be a királyhoz, hogy autogram-gyűjteménye részére aláírását kérhesse. Snagge e tapintatlan kérést a legnagyobb határozottsággal visszautasította.

November 6.

Az elmúlt éjjel, éjfél előtt hallom, amint Esterházy a szomszéd fülkében alvó felségekhez bekopog s az ajtón keresztül jelent valamit, majd hallom a királyné hangját: »És Ágnessel mi történik?« mire Esterházy ismét mond valamit. Kisiettem a folyosóra, — a vonaton egyszer sem aludtam ágyban, csak felöltözve dőltem le a királyi pár mellett lévő fülkémben, — s kérdeztem Esterházyt, hogy mi történt? Hallottam, hogy Hunyady gróf és felesége Gáláéban csatlakozni fognak s Esterházy és ön visszautazunk Magyarországra. A vonat Kiliba-n, Bukarest egy külvárosában állott. Átmentem Esterházyval az étkező-kocsiba, hol Snagge az említett hírt éppen átvette. Ő

sein tudott több részletet mondani, do megjegyezte, hogy nem biztos, elérnek-e bennünket Hunyadyék Galacon, mert neki várnia nem szabad, s így lehet, hogy Hunyadyék csak Konstantinápolyban fognak utolérni.

Amint reggelire bementem a királynéhoz, a szokottnál is nyájasabban és kedvesebben fogadott s örömtől sugárzó arccalmondotta, mennyire örül, hogy Hunyadyéknak sikerül hozzájok csatlakozni s így én vissza mehetek Pestre. Legalább ezután fogoly férjem közelében lehetek, sőt talán meg is látogathatom őt. Természetesen igen örültem, hogy bebörtönzött férjem közelébe visszamehetek, hiszen mindössze három hónapja vagyunk házasok, de viszont végtelenül fájt, hogy el kellett válnom a felséges asszonytól, kinek közvetlen környezetében voltam az utolsó négy év óta. A négy nehéz és végzetes óv alatt e nagy asszonytól, kiről annyi gonosz rágalmat terjesztettek, csak jószágot, szerető nagylelkűséget, és anyai részvétet tapasztaltam. A mostani

nehéz megpróbáltatásokat is, annyi szenvedés után, oly bámulatos lelki erővel viselte, hogy soha sírni vagy csüggedni nem láttam! S most, midőn életének ismét válságos fordulópontjához ért, most kell őt elhagynom!

Kilenckor Galacba értünk. Az állomás üres volt, a kíváncsi tömegeket ügyes újsághírrel a város egy más pontjára csődítették. Csupán néhány román tiszt s néhány újságíró, kik a titkot mégis megtudták, voltak az állomáson — és Hunyadyék, kik szerencsére mégis idejében érkeztek.

Megható volt a királyi pár találkozása Hunyadyékkal. Józsi a király gyermekkori ismerőse és a legnehezebb időkben főudvarmestere és Gábriellé, három nehéz esztendőn keresztül a királyné udvarhölgye, — most mint száműzöttekhez jöttek a felségekhez, akiket hazájukból melyet újra boldoggá és nagygyá akartak tenni, saját honfiaiik üztek el! Hunyadyék jövedele talán emlékeztette a magyar korona birtokosát arra, hogy országában vannak még hűséges és rettenthetetlen

hívei, kik mellette állanak és akkor sem hagyják el, mikor őt a balsors üldözi, sőt annál önfeláldozóbban szolgálják, mennél nehezebbre fordultak a viszonyok.

Azonnal felmentünk a Principessa Maria-ra, a román jachtra, mely a Sulinában várakozó Cardiff angol hadihajóra vitte a királyi párt, akiket a jachton is Snagge kísért.

Esterházynak és nekem csak egy pillanatunk maradt a búcsúzásra, mert a Principessa Maria rögtön indult. Némán mentem be a felségekhez, nem bírtam, szólni, mert könnyeim hullottak. A királyné szóttanul megcsókolt, s talán érezte, hogy szívem egész melegével kértem jövőjére Isten áldását!